

Staða og hlutverk þekkingarsetra í byggðapróun

Áfangaskýrsla 3 – rýnihópaviðtöl

Anna Guðrún Edvardsdóttir

Febrúar 2020

Stjórnarráð Íslands
Mennta- og
menningarmálaráðuneytið

Anna Guðrún Edvardsdóttir

Staða og hlutverk þekkingarsetra í byggðapróun – áfangaskýrsla 3 – rýnihópaviðtöl

Þekkingarsetrið Nýheimar

Litlubru 2

780 Höfn

<http://www.nyheimar.is>

Febrúar 2020

Efnisyfirlit

Töflur	4
Myndir	4
Inngangur	5
1. Þekkingarsetur í fortíð og nútíð	8
1.1. Nýheimar þekkingarsetur	9
1.2. Þekkingarnet Þingeyinga	10
1.3. Háskólafélag Suðurlands	10
2. Fræðilegur bakgrunnur	11
2.1. Þriggja þátta líkanið (Triple Helix model)	11
2.2. Áhrif þekkingaruppbyggingar á samfélög – staða þekkingar	12
3. Aðferðafræðin	17
3.1. Framkvæmd rýnihópaviðtala	17
4. Niðurstöður rýnihópaviðtala	19
4.1. Þátttaka, kyn og aldur	19
4.1.1. Rýnihópar	20
4.2. Starfsemi og þjónusta	21
4.2.1. Rýnihópar	24
4.3. Staða, hlutverk og mikilvægi	25
4.3.1. Rýnihópar	27
4.4. Háskólanám og símenntun	28
4.4.1. Rýnihópar	30
4.5. Samfélagið	31
4.5.1. Rýnihópar	32
5. Samantekt og umræður	33
6. Lokaorð	34
Heimildaskrá	36

Töflur

Tafla 1. Mannfjöldi eftir kyni 1998-2019	13
Tafla 2. Mannfjöldi eftir kyni og landssvæðum 1998-2019.....	14
Tafla 3. Íbúafjöldi í Sveitarfélaginu Hornafjörður (á starfssvæði Nýheima) eftir kyni 2003-2019 .	14
Tafla 4. Íbúafjöldi í Þingeyjarsýslum (á starfssvæði Þekkingarnetsins) eftir kyni 2003-2019	15
Tafla 5. Íbúafjöldi á Suðurlandi (á starfssvæði Háskólafélagsins) eftir kyni 2003-2019	15
Tafla 6. Fjöldi háskólanema 1997-2017 eftir kyni	16
Tafla 7. Fjöldi háskólanema 1997-2017 eftir kyni og kennsluformi (fjarnám)	16

Myndir

Mynd 1. Þátttaka á starfssvæðum setranna	19
Mynd 2. Þátttaka eftir kyni.....	20
Mynd 3. Þátttaka eftir aldri	20
Mynd 4. Hefur þú notið þjónustu þekkingarsetranna?.....	22
Mynd 5. Ef já við spurningunni hér að framan, hvaða þjónustu?	22
Mynd 6. Hversu vel þekkirðu til starfsemi þekkingarsetranna?.....	23
Mynd 7. Sú starfsemi sem ég tel að íbúar þekki best.....	24
Mynd 8. Hlutverk þekkingarsetranna í samfélaginu.	25
Mynd 9. Það sem setrin eru að vinna að.....	26
Mynd 10. Starfsemi setranna er mikilvæg í byggðapróun.	27
Mynd 11. Umræðan um þekkingarsetrin er jákvæð.	27
Mynd 12. Það er fjölbreytni í framboði á háskólanámi í fjarnámi.	29
Mynd 13. Það er fjölbreytni í framboði á endur- og símenntunarnámskeiðum	30
Mynd 14. Það sem einkennir samfélagið sem ég bý í.	32

Inngangur

Þróun þekkingarsamfélagsins á landsbyggðinni hefur verið sú að þær stofnanir og/eða fyrirtæki sem starfa á sviði þekkingaröflunar og/eða miðlunar auk rannsókna hafa safnast saman undir einu þaki og mynda eina heild. Hver stofnun og/eða fyrirtæki starfar sjálfstætt að undanskildum kostnaði við sameiginlegan rekstur og verkefni. Nýheimar þekkingarsetur á Höfn, Háskólafélag Suðurlands í Fjölheimum á Selfossi og þekkingarnet Þingeyinga á Húsavík eru slíkar stofnanir og í daglegu tali eru þær nefndar þekkingarsetur og/eða háskólasetur. Erlendis er hægt að finna sambærilegt fyrirkomulag s.s. University of the Highlands and Islands, sem er samstarf þrettán háskóla- og rannsóknastofnana sem eru staðsett víðs vegar um hálöndin og eyjar Skotlands (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Hills og Lingard, 2003).

Árið 2010 skipaði þáverandi menntamálaráðherra starfshóp sem skoða átti þessa þróun sem hafist hafði af krafti um aldamótin 2000. Markmiðið var að kortleggja fjármögnum, skipulag, hlutverk og rekstur setranna og hvernig væri mögulegt að efla og styrkja starfsemina, sérstaklega með auknum tengslum og samstarfi þeirra. Niðurstaða starfshópsins var sú að fjölbreytni í starfseminni væri mikil sem hafði áhrif í efnahagslegu og menningarlegu tilliti. Um væri að ræða smáar en fjölbreyttar einingar en þó væri ljóst að háskóla- og rannsóknastarfsemi og tengsl þeirra við stoðkerfi atvinnulífsins og fyrirtæki væri samfélögum mikilvæg. Því væri samstarf og samskipti lykilatriði til þess að umbreyta rannsóknum og þróunarvinnu í nýsköpun, vöruþróun, viðskiptatækifæri, samfélagsbætur og aukna velferð. Einnig kom fram að forsenda skilvirks nýsköpunarkerfis væri flæði þekkingar á milli fyrirtækja, háskóla og rannsóknastofnana. Að lokum var það niðurstaða hópsins að með enn frekara samstarfi setranna við háskóla, rannsóknastofnanir og fyrirtæki mætti nýta mannauð og aðstöðu betur og auka aðgengi nemenda og fræðimanna að auðlindum menningar og náttúru landsins (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2010). Áfangaskýrslan er góð heimild hvað varðar kortlagningu á þekkingarsetrum á landinu öllu en það sem rýrir gildi hennar er að ýmsar staðhæfingar og fullyrðingar er varðar áhrif setranna á samfélög eru ekki studdar með vísun í heimildir. Því er engin leið að fá úr því skorið hvort það sem fullyrt er sé byggt á rannsóknaniðurstöðum eða séu skoðanir og gildismat þeirra sem sátu í starfshópnum (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2010, Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016). Dæmi um slíkar fullyrðingar eru:

Varast þarf að líta á menningu (í víðum skilningi) eingöngu sem stuðning við atvinnulífið. Menning er það sem við erum og ef menning er aum verður ekkert traust atvinnulíf byggt upp. Þess vegna þarf að leita leiða til þess að þekkingarsköpun setra skili sér út í samfélagið og menninguna, svo almennt menntunarstig hækki. Góð almenn menntun, með trausta kjölfestu í siðferði,

gagnrýnni hugsun og menningarsögu, þar sem hið staðbundna er tengt við hið hnattræna, gerir hvern einstakling verðmætari og eykur þannig almenna hagsæld. Með því mun almenn verðmætasköpun smátt og smátt aukast samhliða því sem einstök nýsköpunarverkefni komast á fót (Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2010, bls. 68).

Síðan áfangaskýrslan kom út hefur ekki verið ráðist í formlega rannsókn á starfsemi þekkingarsetranna af hálfu ráðuneytisins en ýmsum upplýsingum um þau verið aflað. Doktorsritgerð Önnu Guðrúnar Edvarðsdóttur frá 2016 fjallar um samspil þekkingarsamfélagsins og byggðapróunar á Íslandi og Skotlandi og í henni er þróun þekkingarsamfélagsins rannsökuð. Niðurstaða þeirrar rannsóknar sýndi m.a. að byggðapróun snýst um efnahagslega þætti svo sem atvinnusköpun, fólksfjölgun og rannsóknarverkefni sem einblína á aðalvatninnu vegi svæðanna. Starfsemi rannsókna- og háskólastofnana á landsbyggðinni, þar sem þekkingaröflun og miðlun á nærumhverfinu fer fram, gerir dreifðum byggðum kleift að dýpka tengslin við umhverfislega, félagslega og menningarlega þætti samfélaga og skapa þannig sjálfbær samfélög sem sýna seiglu en það er eitt af meginmarkmiðum bæði byggða- og sóknaráætlana landshluta (Anna Guðrún Edvarðsdóttir, 2016).

Um nokkurt skeið hafa þrjú þekkingarsetur á landsbyggðinni; Nýheimar Þekkingarsetur á Höfn, Þekkingarnet Þingeyinga með höfuðstöðvar á Húsavík og Háskólafélag Suðurlands á Selfossi stefnt að því að skoða stöðu og hlutverk setra sinna í byggðapróun. Sótt var um styrk í Bygðarannsóknasjóð árið 2017 en ekki fékkst styrkur í það skiptið. Árið 2018 var Anna Guðrún Edvarðsdóttir aðjúnkt við Menntavísindasvið Háskóla Íslands og sérfræðingur hjá Rannsókn- og ráðgjafafyrirtækinu RORUM ehf. fengin til liðs við setrin sem rannsakandi slíks verkefnis. Nýheimar Þekkingarsetur hafði forgöngu um að sækja um forverkefnisstyrk til Atvinnu- og rannsóknasjóðs sveitarfélagsins Hornafjarðar til þess að þróa viðtalsramma og aðferðafræði sem nýst gæti þegar sótt yrði um styrki í aðra sjóði. Styrkur að upphæð kr. 400.000 fékkst til verkefnisins og var hann nýttur til forathugunar á viðtalsrammanum með viðtölum við valda aðila á Höfn. Niðurstöður forathugunarinnar leiddu til breytinga á viðtalsrammanum og út frá því var aðferðafræðin sem beitt er við greiningu viðtala mótuð.

Með niðurstöðu úr forathuginni í farteskinu var aftur sótt um styrk að upphæð kr. 5.000.000 í Bygðarannsóknarsjóð árið 2018 og fékkst styrkur að upphæð kr. 2.500.000. Mennta- og menningarmálaráðuneytið sýndi þessu verkefni strax áhuga og eftir viðræður á milli aðstandenda verkefnisins og ráðuneytisins ákvað Mennta- og menningarmálaráðuneytið að styrkja verkefnið um kr. 2.500.000. Verkefnið er því að fullu fjármagnað auk þess sem að setrin fjármagna þá vinnu sem fellur á þau. Samkvæmt Fjármálaáætlun ríkisstjórnarinnar fyrir árin 2019

– 2023 er á stefnuskránni að „kortleggja starfsemi rannsókna-, fræða- og þekkingarsetra og í kjölfarið móta stefnu um starfsemi þeirra, í samráði við setrin, háskóla og nærsamfélag“ (Fjármála- og efnahagsráðuneytið, 2018, bls. 306). Ráðuneytið lítur svo á að þessi rannsókn sé liður í þeirri kortlagningu.

Verkefnið snýr að því að skerpa sýn á stöðu, hlutverk og árangur þekkingarsetra á landsbyggðinni, með sérstakri áherslu á byggðapróun. Verkefnið felur í sér úttekt á innri starfsemi þekkingarsetra og rannsókn á áhrifum og stöðu þeirra gagnvart nærsamfélaginu. Það verður gert með ítarlegri skoðun þriggja þekkingarsamfélaga á Íslandi (Nýheimar Þekkingarsetur á Höfn, Háskólafélag Suðurlands á Selfossi, Þekkingarnet Þingeyinga á Húsavík) og þau síðan borin saman, með það að markmiði að geta síðar yfirfært aðferðafræðina við rannsóknir á öðrum slíkum samfélögum á landinu. Aflað verður gagna um viðhorf og væntingar almennings, starfsmanna setranna, fulltrúa atvinnulífsins og sveitastjórnarmanna í þessum byggðarlögum til þekkingarsetra og leitað leiða til að efla starfsemi þeirra með hliðsjón af niðurstöðunum. Gagna verður aflað með spurningalistum, viðtölum, rýnihópum og íbúafundum. Við greiningu viðtala verður notast við InVivo lyklun en sú aðferð greinir þemu sem nýtist við samanburð á milli setra og greiningu orðræðu með áherslu á að rödd viðmælenda komi fram. Spurningalistar verða gerðir í SurveyMonkey umhverfinu sem er á rafrænu formi. Afurðir verkefnisins eru þrjár áfangaskýrslur þar sem niðurstöður viðtala, spurningalista, rýnihópaviðtala og íbúápinga eru birtar en í lokin er gefin út heildarskýrsla þar sem niðurstöður eru kynntar og tillögur til úrbóta settar fram.

Tilgangur verkefnisins er að rannsaka stöðu, hlutverk, árangur og áhrif þekkingarsetranna á nærsamfélagið. Meginmarkmið þess eru:

- (a) að kortleggja núverandi stöðu og hlutverkaskiptingu þekkingarsetra í þremur ólíkum samfélögum: Höfn, Húsavík og Selfossi.
- (b) að rannsaka hver áhrif þessara þriggja þekkingarsetra við nærsamfélagið eru.
- (c) að afla upplýsinga um viðhorf almennings í þessum samfélögum til þekkingarsetra sem eru starfrækt þar.
- (d) Í þriðja lagi að leita leiða til að efla starfsemi þekkingarsetra enn frekar og/eða berja í þá bresti sem rannsóknin kann að leiða í ljós.

Í þessari þriðju og síðustu áfangaskýrslu eru niðurstöður rýnihópaviðtala kynntar með því að setja þær í samhengi við niðurstöður rafrænu spurningakönnunarinnar. Henni er skipt á eftirfarandi hátt: Í kafla eitt verður annars vegar almenn umfjöllun um þekkingarsetur og hins vegar umfjöllun um hvert og eitt setur sem tók þátt í rannsókninni, þ.e. Nýheimar Þekkingarsetur, Þekkingarnet Þingeyinga og Háskólafélag Suðurlands. Kafla tvö fjallar um þá fræðilegu nálgun sem

unnið var út frá. Í kafla þrjú verður fjallað um þá aðferðafræði og þær aðferðir sem beitt var við túlkun rýnihópaviðtalanna. Í kafla fjögur verður umfjöllun um niðurstöður viðtalanna í samhengi við spurningalistana aðalviðfangsefnið, í kafla fimm verða niðurstöður úr greiningu viðtalanna kynntar og í kafla sex verða niðurstöðurnar reifaðar og þær settar í samhengi við markmið verkefnisins.

1. Þekkingarsetur í fortíð og nútíð

Ríkisvaldið leggur fjármagn til starfsemi átta þekkingarsetra á landsbyggðinni. Hlutverk þeirra er að efla þekkingarstarfsemi og rannsóknir í nærsamfélagi þeirra sem byggjast á svæðisbundinni sérstöðu samfélags, atvinnulífs og náttúru. Litið er á að það sé mikilvægt að efla tengsl setranna við háskóla og rannsóknastofnanir, staðbundið atvinnulíf og samfélag með það að markmiði að efla dreifðar byggðir (Fjármála- og efnahagsráðuneytið, 2018). Þessi setur eru: Nýheimar á Höfn í Hornarfirði, Háskólafélag Suðurlands, Þekkingarnet Þingeyinga, Austurbrú, Háskólaasetur Vestfjarða, Þekkingarsetur Vestmannaeyja, Þekkingarsetrið á Blönduósi og Þekkingarsetur Suðurnesja í Sandgerði.

Eins og kom fram hér að framan hófst uppbygging þekkingarsetra á landsbyggðinni upp úr aldamótunum 2000. Forsögu þess má rekja til aukins framboðs á háskólanámi í fjarnámi og kröfum um aðstöðu fyrir nemendur í fjarnámi til að koma saman og stunda sitt nám. Þá hafði áhrif sú aukna meðvitund samfélaga víða um land á mikilvægi svæðisbundins rannsóknastarfs og upplýsingaöflunar til hagnýtra verkefna. Þessi þróun átti sér stað í kjölfar og að nokkru leyti samhliða myndun og þróun símenntunarmiðstöðva víða um land sem stofnaðar voru öðru fremur til að mæta eftirspurn eftir grunnfræðslu fyrir fullorðið fólk, þar á meðal um íslenskukennslu fyrir erlenda starfsmenn sem ráðnir höfðu verið til starfa, aðallega í sjávarútvegi. Sums staðar hefur þróunin orðið sú að þessar stofnanir sem sinna símenntun fullorðinna og rannsókna- og háskólastarfi hafa sameinast og unnið að sínum verkefnum undir einum hatti á sínu svæði. Á fleiri stöðum hafa þó þessar einingar verið reknar hvor í sínu lagi innan síns héraðs. (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Menntamálaráðuneytið, 2003; 2004).

Samhliða ofangreindri uppbyggingu óx rannsóknastarfsemi fiskur um hrygg með stofnun Náttúrustofa í hverjum landshluta, en áður höfðu bæði Mátis, Hafrannsóknarstofnun og Háskóli Íslands sett upp starfsstöðvar á ýmsum stöðum á landsbyggðinni. Þá hafði Byggðastofnun ráðið atvinnuráðgjafa í hverjum landshluta sem lagði grunninn að stofnun Atvinnuþróunarfélaganna. Vísi að þróunarsetrum var að finna á ýmsum stöðum á landinu en þar höfðu safnast saman undir einu þaki ýmsar rannsókna- og þjónustustofnanir sem höfðu hag af því að starfa saman og gátu með þessu móti nýtt starfsmenn og aðra stoðþjónustu. Um aldamótin var ljóst að háskólamenntun

og símenntun auk rannsókna, nýsköpunar og þjónustu við íbúa dreifðra byggða myndaði þekkingarsamfélag sem best væri komið fyrir undir einu þaki til að nýta mætti betur þekkingu, fjármagn, tæki og starfsfólk (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Menntamálaráðuneytið, 2003; 2004; Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2010).

Í þessari uppbyggingu sáu hinar dreifðu byggðir tækifæri til þróunar og má kannski segja að væntingar sveitastjórnarmanna og íbúa hafi ekki verið í samræmi við þá útkomu sem síðar varð. Upphaflega voru kröfurnar þær að stofnaðir yrðu háskólar á svæðunum sem byðu upp á nám og rannsóknir tengd sérstöðu hvers svæðis (Menntamálaráðuneytið, 2003; Menntamálaráðuneytið, 2004). Einn viðmælandi nær að fanga þá hugmyndafræði og orðræðu sem var í gangi á þessum tíma þegar hann segir:

...en ég hugsa að fólk þekki þetta (þekkingarsetur) ákaflega lítið hér á þessu svæði. Ég hugsa að það séu sárafáir sem átti sig á hvað þetta er. Á sínum tíma var þetta stofnað því þá var mjög „in“ að vera í háskóla einhverju, það var bara þannig. Það voru allir í háskólunum og það var allt að gerast í háskólunum; það átti að verða stóriðja og þá var þetta ákveðið, en menn vissu samt ekkert hvað þeir voru að gera. Margir héldu að við værum að fara að byggja háskólahús eða eitthvað, að það væri bara Háskóli svæðisins; það var hugmyndin þá.

Frá árinu 2002 – 2010 var mesti vöxturinn í uppbyggingu rannsókna- og/eða þekkingarsetra. Setrin þrjú sem taka þátt í þessari rannsókn voru, sem slík, stofnuð á árabílinu 2002 – 2008. Þau hafa eðli málsins samkvæmt þróast og breyst eftir því sem árin líða (Nýheimar þekkingarsetur, 2018.; Sveinn Aðalsteinsson, 2008; Þekkingarnet Þingeyinga, e.d1.). Hér að neðan er stutt umfjöllun um hvert þessara þriggja setra.

1.1. Nýheimar þekkingarsetur

Nýheimar voru byggðir árið 2002 með flutningi Framhaldsskóla Austur-Skaftafellsýslu á efri hæð húss Nýheima. Frá þeim tíma hafa ýmsar stofnanir haft aðstöðu á neðri hæðinni. Nýheimar þekkingarsetur var síðan stofnað sem sjálfstæð eining árið 2013 og er meginmarkmið þess að efla samvinnu ólíkra stofnana og skapa þannig öflugt þekkingarsamfélag, stuðla að jákvæðri byggðapróun og bæta lífsgæði á svæðinu. Þekkingarsetrið er samstarfshattur ólíkra stofnana sem starfa á sviði menntunar, menningar, nýsköpunar og rannsókna á Suð-Austurlandi. Stofnanirnar sem eru til húsa í Nýheimum eiga flestar aðild að setrinu og eiga fulltrúa í stjórn þess. Þær stofnanir sem eiga aðild að Nýheimum þekkingarsetri eru: Framhaldsskólinn í Austur-Skaftafellssýslu, Háskólafélag Suðurlands, Menningarmiðstöð Hornafjarðar, Náttúrustofa Suðausturlands, Ríki Vatnajökuls, Samtök sunnlenskra sveitarfélaga, Háskóli Íslands, Vatnajökulspjóðgarður, Skólaskrifstofa Hornafjarðar, Nýsköpunarmiðstöð Íslands, Matís og Vöruhúsið. Eitt af því sem setrið leggur áherslu á er að leiða samstarf ofangreindra stofnana og stýra samstarfsverkefnum

þeirra (Nýheimar Þekkingarsetur, e.d.). Sveitarfélagið Hornafjörður tilheyrði áður samtökum sveitarfélaga á Austurlandi og tóku Nýheimar þátt í samstarfi Austurbrúar þar til ákveðið var að Hornafjörður skyldi tilheyra samtökum sveitarfélaga á Suðurlandi. Nú eiga Nýheimar samstarf við Fræðslunetið – Símenntun á Suðurlandi um símenntun í sveitarfélaginu og hefur Fræðslunetið aðstöðu í húsnæði Nýheima (Nýheimar Þekkingarsetur, e.d.).

1.2. Þekkingarnet Þingeyinga

Þekkingarnet Þingeyinga var stofnað árið 2003 undir nafninu „Þekkingarsetur Þingeyinga“ og voru verkefni þess að sinna háskólanámsþjónustu og rannsóknastarfi á sínu starfssvæði. Fyrstu árin starfaði stofnunin samhliða símenntunarmiðstöðinni Fræðslumiðstöð Þingeyinga sem hafði verið stofnuð nokkrum árum áður. Árið 2006 tóku stjórnir beggja stofnana þá ákvörðun, í samráði við Mennta- og menningarmálaráðuneytið, að sameina stofnanirnar í eina undir heitinu „Þekkingarnet Þingeyinga“ og er starfsemi þess þríþætt; þ.e. símenntun, háskólanám og þjónusta við námsmenn og rannsóknarstarf og þjónusta við það (Þekkingarnet Þingeyinga, e.d1.). Markmiðin eru m.a. að efla menntun og námsmöguleika, vera leiðandi afl í rannsóknastarfi, taka virkan þátt í að móta nýsköpunarumhverfi, sinna þjónustu við háskóla og háskólanema og efla með þessu byggð í Þingeyjarsýslum (Sveinn Aðalsteinsson, 2008). Starfssvæðið eru Þingeyjarsýslurnar og þar búa um 5.000 manns í 6 sveitarfélögum sem eru Skútustaðahreppur, Þingeyjarsveit, Norðurþing, Tjörneshreppur, Langesbyggð og Svalbarðshreppur. Þekkingarnetið er með höfuðstöðvar á Húsavík en er að auki með starfsstöðvar á Þórshöfn, Raufarhöfn, Kópaskeri, Laugum í Reykjadal, í Mývatnssveit og í Bárðardal. Misjafnt er hvaða starfsemi er á hverri starfsstöð; allt frá mönnum starfsstöðvum með námsverum sem opin eru allan sólarhringinn yfir í grunnaðstöðu til að sinna námsþjónustu, kennslu og prófahaldi (Þekkingarnet Þingeyinga, e.d2.). Í stuttu máli má segja að Þekkingarnetið sé sjálfseignarstofnun fjölmargra aðila með aðkomu Háskóla Íslands og Háskólans á Akureyri sem leggur áherslu á framhaldsfræðslu ásamt því að hasla sér völl sem miðstöð rannsókna og þróunar á sínu svæði (Sveinn Aðalsteinsson, 2008).

1.3. Háskólafélag Suðurlands

Háskólafélag Suðurlands var stofnað árið 2007 og er einkahlutafélag í eigu sveitarfélaganna á Suðurlandi. Félagið leigir húsnæði Fjölheima af sveitarfélaginu Árborg og sér um rekstur þess. Tilgangur þess er að auka búsetugæði og styrkja efnahag á Suðurlandi með uppbyggingu þekkingarsamfélags. Félagið vinnur með öðrum stofnunum á Suðurlandi að þekkingarvarðveislu, miðlun og kynningu á námsleiðum, uppbyggingu aðstöðu um starfssvæði félagsins, þjónustumiðlun til samfélagsins auk þjónustu og ráðgjafar til þeirra sem stunda rannsóknir á svæðinu. Félagið vinnur auk þess náið með þeim þekkingarsetrum/klösum sem til staðar eru og

vinnur að uppbyggingu símenntunar í samstarfi við íbúa, fyrirtæki og stofnanir. Háskólafélagið er til húsa í Fjölheimum á Selfossi en þar eru einnig aðrar stofnanir og fyrirtæki, s.s. Fræðslunet Suðurlands og Markaðsstofa Suðurlands. Þessar stofnanir, ásamt fleirum sem eru til húsa í Fjölheimum leigja skrifstofu- og/eða kennsluaðstöðu af Háskólafélaginu (Háskólafélag Suðurlands, e.d.; Sveinn Aðalsteinsson, 2008).

2. Fræðilegur bakgrunnur

Erlendis hafa fjölmargar rannsóknir verið gerðar á hlutverki svæðisbundinna háskóla, þekkingarsetra og/eða rannsóknastofnana í dreifbýli, þar sem þriggja þátta líkanið (Triple Helix model) hefur verið notað. Niðurstöður þeirra sýna að þekking er mikilvæg fyrir svæðisbundna þróun. Vel menntaðir íbúar eru lykilauðlind fyrir nýsköpun og rannsóknastarfsemi og mynda grunn að svæðisbundnum vexti og lífsgæðum (Etzkowitz og Leydesdorf, 1995; Välimaa og Hoffmann, 2008; Nielsen, 2010; Heng, Othman, Rasli og Iqbald, 2012; Caryannis og Campbell, 2012; Carayannis og Rakhmatullin, 2014; Colapinto og Porlezza, 2012; Nordberg, 2015 and Kolehmainen, o.fl., 2016).

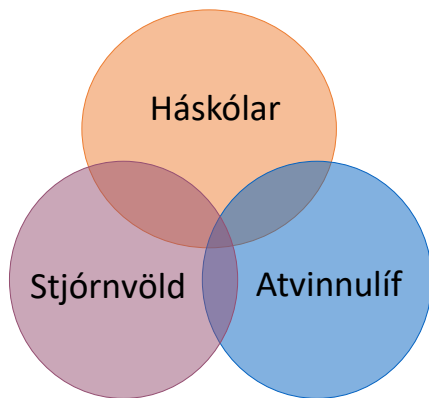
Í öðrum rannsóknum á svæðisbundnum áhrifum háskóla hefur sjónum verið beint að háskólanáminu sjálfu, þ.e. flutningi ungs fólks og einkum ungra kvenna frá dreifðum byggðum til þess að stunda háskólanám (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Berck, Tano og Westerlund, 2016; Bjarnason og Thorlindsson, 2006; Leibert, 2016) og á fjarnám á háskólastigi sem tæki til að sporna við fólksflóttu frá dreifbýlinu auk hagrænna áhrifa háskóla á umhverfi sitt (Þóroddur Bjarnason o.fl., 2016). Íslensk stjórnvöld hafa þannig á hverjum tíma litið svo á að svæðisbundnir háskólar, háskólasetur og/eða rannsóknastofnanir í dreifðum byggðum gætu stuðlað að fjölgun íbúa í dreifbýli og skapað störf fyrir háskólamenntað fólk (Byggðastofnun, 1999; Hills & Lingard, 2003; Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2010).

Í köflum 2.1 og 2.2 verður kafað dýpra ofan í þessa þætti og þeir síðan settir í samband við orðræðuna um mikilvægi þekkingaruppbyggingar á landsbyggðinni og áhrifa þeirra á nærumhverfi sitt.

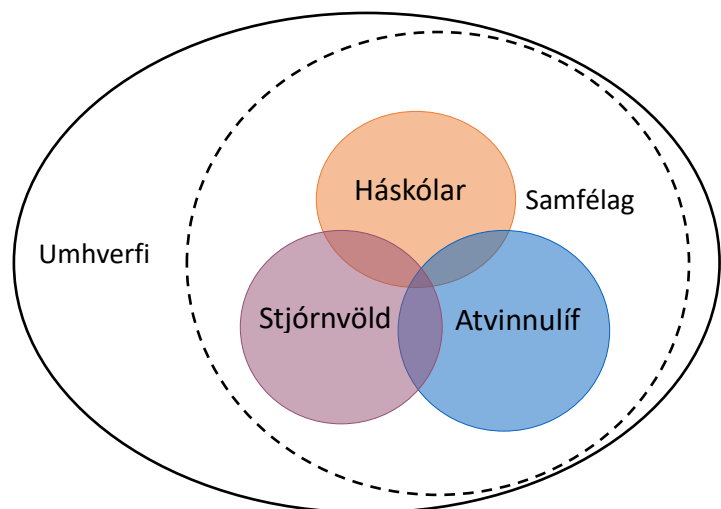
2.1. Þriggja þátta líkanið (Triple Helix model)

Til þess að tengja saman þekkingu og svæðisbundna þróun hefur hugmyndafræðin um þriggja þátta líkanið (Triple Helix model) (mynd 1) verið ríkjandi í byggðaþróun um allan heim. Sú hugmyndafræði var fyrst kynnt af Etzkowitz og Leyersdorf árið 1995 og gengur út á að tengja saman háskólastarfsemi, atvinnulíf og stjórnvöld á hverju svæði þar sem markmiðið er að efla nýsköpun og auka þannig vöxt og hagsæld svæðisins (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016).

Hins vegar hafa, á undanförunum árum komið fram fræðimenn, s.s. Heng o.fl. (2014), Caryannis & Campbell (2012), Caryannis & Rakhamatullin (2014) og Nordberg (2015) sem leggja til að bæta þurfi fjórða þættinum (Quadruple Helix model), sem er samfélagið og fimmta þættinum (Quintuple Helix model), umhverfinu, við Þriggja þátta líkanið (Triple Helix model) til þess að skapa sjálfbær samfélög sem sýna seiglu. Með því að bæta við fjórða þættinum (Quadruple Helix model) þá verða menning, gildi, lífsgæði og svæðisbundin þekking hluti af stóra menginu og með fimmta þættinum (Quintuple Helix model) bætist sjónarhorn umhverfisins við og myndar þannig grunn að sköpun sjálfbærra samfélaga þar sem umhverfislegir, efnahagslegir, samfélagslegir og menningarlegir þættir sjálfbærnihugtaksins vega jafn þungt (mynd 2) (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016).

Mynd 1. Þriggja þátta líkanið

Mynd 2. Fjögurra og fimm þátta líkanið

Slík hugmyndafræði ætti að eiga upp á pallborðið hér á Íslandi þar sem eitt meginmarkmið byggðastefnu stjórnvalda er að skapa sjálfbær samfélög (Alþingi, 1999, 2002, 2011, 2014, 2018). Hins vegar sýna niðurstöður doktorsrannsóknar Önnu Guðrúnar Edvardsdóttir (2016) að efnahagslegir þættir eru fyrirferðarmestir og er hluta skýringarinnar að finna í orðræðu stefnu stjórnvalda og meðal íbúanna þar sem sú skoðun að aðrir þættir munu fylgja í kjölfarið sé efnahagur byggðanna sterkur.

2.2. Áhrif þekkingaruppbyggingar á samfélög – staða þekkingar

Sú orðræða sem er hvað fyrirferðarmest í íslenskri byggðaumræðu er mikilvægi þess að stöðva brottflutning fólks úr dreifbýli í þéttbýli og fjölga fólki og þá sérstaklega ungu og háskólamenntuðu fjölskyldufólki. Sú orðræða er áberandi þegar verið er að fjalla um uppbyggingu þekkingar- og rannsóknasetra á landsbyggðinni og slíkar stofnanir taldar laða að slíkt fólk (Anna Guðrún

Edvardsdóttir, 2016; Þóroddur Bjarnason o.fl., 2016; Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2010). Í ljósi þess að fleiri konur stunda háskólanám en karlar, bæði í stað- og fjarnámi og þeirrar orðræðu um fjölgun háskólamenntaðs fólks í dreifbýli verður í þessum kafla íbúafjöldi út frá kyni skoðaður til að sjá hvort finna megi kynjamun á búsetu á landinu öllu og rannsóknarsvæðunum.

Þróun mannfjöldans á Íslandi sýnir að Íslendingum hefur fjölgað um tæplega 92 þúsund frá árinu 1998 og eins og neðangreind tafla sýnir eru karlar fleiri en konur, misjafnt er þó eftir árum hversu mikill munurinn er (tafla 1).

Tafla 1. Mannfjöldi eftir kyni 1998-2019

Ár	Alls	Karlar	Konur
1998	272.381	136.444	135.937
2003	288.471	144.287	144.184
2008	315.459	160.896	154.563
2013	321.857	161.438	160.419
2019	364.260	186.960	177.300

(Hagstofa Íslands, 2020a; Hagstofa Íslands, 2019b)

Sé hins vegar mannfjöldanum skipt eftir landshlutum og kyni kemur í ljós að í lok árs 2019 bjuggu í öllum landshlutum, þ.á.m. á höfuðborgarsvæðinu fleiri karlar en konur. Neðangreind tafla sýnir að þannig hafi það ekki alltaf verið. Fleiri konur en karlar hafa búið á höfuðborgarsvæðinu en karlar hafa verið fleiri á landsbyggðinni og svo er enn (tafla 2).

Tafla 2. Mannfjöldi eftir kyni og landssvæðum 1998-2019

Ár	Landssvæði	Alls	Karlar	Konur
1998	Höfuðborgarsvæði	164.606	81.077	83.529
	Landsbyggð	107.766	55.367	52.408
2003	Höfuðborgarsvæði	179.992	88.719	91.273
	Landsbyggð	108.479	55.568	52.911
2008	Höfuðborgarsvæði	197.945	99.499	98.446
	Landsbyggð	117.514	61.397	56.117
2013	Höfuðborgarsvæði	205.675	102.063	103.612
	Landsbyggð	116.182	59.375	56.870
2019	Höfuðborgarsvæði	233.140	118.760	114.390
	Landsbyggð	131.120	68.200	62.920

(Hagstofa Íslands, 2020c)

Þegar íbúafjöldi á starfssvæðum þekkingarsetranna, skipt eftir kyni, er skoðaður kemur í ljós að þau fylgja því mynstri sem fram kemur í ofangreindri töflu, þ.e. að fleiri karlar búa í sveitarfélögunum en konur. Mismikill kynjamunur er á búsetu á milli ára en það virðist sem að á síðustu árum hafi bilið aukist á starfssvæðum Háskólafélags Suðurlands og þekkingarnets Þingeyinga. Skýringuna má að hluta til finna í stóriðjuuppbyggingu á Bakka við Húsavík en við hana hafa starfað að stærstum hluta karlar og einnig benda þessar tölur til að á Suðurlandi sé meira um störf fyrir karla (töflur 3, 4, 5). Íbúafjöldi í Vestmannaeyjum er ekki tekinn með í þessari úttekt þar sem þekkingarsetur Vestmannaeyja er sjálfstætt setur og ekki hluti af Háskólafélagi Suðurlands.

Tafla 3. Íbúafjöldi í Sveitarfélaginu Hornafjörður (á starfssvæði Nýheima) eftir kyni 2003-2019

Ár	Alls	Karlar	Konur
2003	2.331	1.211	1.120
2008	2.125	1.116	1.009
2013	2.166	1.139	1.027
2019	2.440	1.290	1.150

(Hagstofa Íslands, 2020d)

Tafla 4. Íbúafjöldi í Þingeyjarsýslum (á starfssvæði þekkingarnetsins) eftir kyni 2003-2019

Ár	Alls	Karlar	Konur
2003	4.749	2.477	2.273
2008	4.724	2.420	2.304
2013	4.832	2.469	2.363
2019	5.100	2.730	2.380

(Hagstofa Íslands, 2020e)

Tafla 5. Íbúafjöldi á Suðurlandi (á starfssvæði Háskólafélagsins) eftir kyni 2003-2019

Ár	Alls	Karlar	Konur
2003	17.026	8.863	8.208
2008	19.607	10.185	9.442
2013	19.612	10.052	9.560
2019	24.050	12.410	11.640

(Hagstofa Íslands, 2020f)

Rannsóknir sýna að það er einkum ungt fólk og konur sem flytja frá smærri samfélögum og hvað varðar konur þá virðast þær kjósa að búa í stærri samfélögum vegna þess að þar er að finna fjölbreyttari atvinnutækifæri, tækifæri til áhrifa eru fleiri og að félagslega virðist þeim líða betur þar (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Edvardsdóttir, 2013; Karlsdóttir og Ingólfssdóttir, 2011; Nikk i Norden og Nordic Council of Ministers, 2018; Norðurlandaráð og Norræna ráðherranefndin, 2018). Þá sýna rannsóknir einnig að konur hafa meiri áhrif á búsetu fjölskyldunnar (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Bjarnason og Þórlindsson, 2006). Því er mikilvægt að hugað sé að væntingum og þörfum kvenna og hvaða merkingu konur leggja í hugtakið lífsgæði. Eitt af því eru möguleikar þeirra til að mennta sig í heimabyggð.

Um allan heim stunda fleiri konur háskólanám en karlar og svo hefur verið í þó nokkurn tíma. Sama þróun hefur verið hér á landi eins og neðangreind tafla sýnir (tafla 6).

Tafla 6. Fjöldi háskólanema 1997-2018 eftir kyni

Ár	Alls	Karlar	Konur
1997	8.100	3.243	4.858
2002	13.347	4.850	8.497
2007	16.658	5.519	10.739
2012	19.127	7.230	11.897
2018	18.346	6.473	11.873

(Hagstofa Íslands, 2020f)

Eins og sést hefur háskólanemum fjölgað jafnt og þétt frá árinu 1997. Hins vegar virðist sem að dregið hafi úr þessari fjölgun og gæti það bent til að nemendur leiti í annað nám en háskólanám, s.s. iðn-, starfs- og/eða tækninám. Þrátt fyrir það sést að um helmingi fleiri konur en karlar stunda nám á háskólastigi og helst sá munur nokkuð stöðugur (tafla 6).

Það sama er uppi á teningnum þegar þróun í fjarnáminu er skoðuð því í hinum dreifðu byggðum hafa konur nýtt sér fjarnámsmöguleikann í meira mæli en karlar og á það jafnt við hér á landi sem erlendis. Neðangreind tafla sýnir þróunina hér á landi og eins og sést er mikill meirihluti þeirra sem stunda fjarnám konur. Það virðist sem að þar fari fjarnemum fjölgandi á sama tíma og háskólanemum almennt hefur fækkað (tafla 7).

Tafla 7. Fjöldi háskólanema 1997-2018 eftir kyni og kennsluformi (fjarnám)

Ár	Alls	Karlar	Konur
1997	189	42	147
2002	927	184	743
2007	1.119	212	907
2012	1.030	237	793
2018	2.975	628	2.347

(Hagstofa Íslands, 2020g).

Rannsóknir bæði hérlandis og erlendis sýna að þrátt fyrir aukna menntun kvenna á landsbyggðinni skili það sér ekki í að þær stækki og víkki athafnasvæði sitt. Konur sækja sér í meira mæli menntun á sviði kennslu eða hjúkrunar og það hefur almennt verið tengt einkasviðinu; þ.e. heimilinu. Þó þær sækja sér menntun á sviði fjármála og stjórnunar leita þær síður í stjórnunarstörf innan þeirrar atvinnugreinar sem ríkjandi er í því samfélagi sem þær búa í sem oft á tíðum er sjávarútvegur eða landbúnaður. Einnig hafa rannsóknir sýnt að í smærri samfélögum þar sem

hefðbundinn sjávarútvegur og landbúnaður er aðalvinnugreinin eru karllæg gildi ríkjandi. Í slíkum samfélögum hafa konur takmarkaðan aðgang að orðæðunni um ríkjandi kerfi (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Edvardsdóttir, 2013; Byrne, Duvvury, Macken-Walsh og Watson, 2013, Pini, Moletsane og Mills, 2014; Karlsdóttir og Ingólfssdóttir, 2011).

Ísland er stórt en fámennt land og uppbygging þekkingarstarfs í dreifðum byggðum því talsvert ólíkt því sem gerist í þéttbýlli löndum. Á Norðurlöndunum og Bretlandseyjum hverfist þekkingarstarf oftast í kringum starfsemi háskóla sem eru staðsettir í stærstu byggðakjörnum tiltekins svæðis. Slíkir háskólar geta haft fleiri en eina starfstöð eins og t.d. University of the Highlands and Islands sem samanstendur af 13 samstarfsaðilum í hálöndum Skotlands. Um er að ræða bæði háskóla og rannsóknastofnanir sem starfa á svæðinu (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Hills og Lingard, 2003). Þá hefur Nordregio staðið fyrir nokkrum tengdum rannsóknum um háskólastarf á dreifbýlum svæðum á Norðurlöndunum. Í einni þeirra var Rannsóknasetur Háskóla Íslands á Höfn tekið sem dæmi um stöðu og starfsaðstæður minni starfseininga á háskólastigi en hin norrænu dæmin lutu öll að háskólum (Lindqvist, Olsen & Balzopoulos, 2012).

3. Aðferðafræðin

Við öflun gagna í þessum þætti rannsóknarinnar voru tekin rýnihópaviðtöl og er því um eiginlega rannsóknaraðferð að ræða. Meginmarkmið þessa hluta rannsóknarinnar er að svara liðum b) og c) sem kynntir voru í upphafi. Þessir liðir eru; b) að rannsaka hver áhrif þessara þriggja þekkingarsetra við nærsamfélagið eru og c) að afla upplýsinga um viðhorf almennings í þessum samfélögum til þekkingarsetra sem starfa þar. Grunnurinn að viðtölunum voru niðurstöður úr rafrænu spurningakönnuninni sem lögð var fyrir íbúa á starfssvæðum setranna fyrr á árinu. Leitast var við að kafa dýpra ofan í þær niðurstöður með hjálp rýnihópa með áherslu á viðhorf til þekkingasetranna og áhrif þeirra á nærsamfélagið.

3.1. Framkvæmd rýnihópaviðtala

Með rýnihópum er verið að afla gagna frá hópi af völdum einstaklingum með það að markmiði að fá fram persónulega reynslu, skoðanir, viðhorf og sjónarhorn þátttakendanna til málefna sem eru mikilvæg fyrir markmið rannsóknarinnar. Lagðar eru fyrir opnar spurningar og þær ræddar í hópnum og má segja að rýnihópar liggi einhvers staðar á milli þess að vera fundur og samræður þar sem rannsakandi stýrir framvindunni og fylgist einnig með samspili einstaklinganna innan hópsins (Kristín Guðmundsdóttir og Sigrún Júlíusdóttir, 2006; Nyumba, Wilson, Derrick og Mukherjee, 2017; Sim og Waterfield, 2019).

Við val á þátttakendum í rýnihópa horfði rannsakandi til rafrænu spurningalistanna og á þá hópa innan samfélaganna þar sem fáir eða engir tóku þátt. Niðurstöður spurningalistans voru á þá

leið að engir yngri en 20 ára svöruðu spurningalistanum, fáir yfir 65 ára, karlar voru í miklum minnihluta og fáir íbúar af erlendum uppruna tóku þátt í könnuninni, þrátt fyrir að spurningalistinn hafi verið birtur á íslensku, ensku og pólsku. Því varð úr að rannsakandi óskaði eftir því að í rýnihópunum yrðu fulltrúar ofangreindra hópa og að leitað yrði svara hvers vegna þessir hópar skiluðu sér ekki í rafrænu spurningakönnuninni auk þess að kafa dýpra ofan í einstakar spurningar í könnuninni. Fyrst voru spurningar um kyn, aldur og búsetu, þá komu spurningar sem leituðust eftir að fá svör við því hvort þátttakendur í rýnihópunum þekktu til starfsemi þekkingarsetranna, hefðu notið þjónustu þeirra eða hvort að starfsemi setranna væri vel kynnt í samfélaginu. Þriðji hluti spurningalistans fjallaði um þekkingarsetrin sjálf, þ.e. stöðu, hlutverk og mikilvægi þeirra er varðar þróun samfélagsins og hvort jákvæðni ríkti í garð þeirra. Hóparnir ræddu síðan þætti er tóku til starfsemi þekkingarsetranna og háskóla landsins er varðar framboð á háskólanámi og símenntun. Að lokum ræddu þátttakendur um hvað þeim fyndist einkenna það samfélag sem þeir bjuggu í.

Starfsmenn setranna á starfssvæði Nýheima Þekkingarseturs, Þekkingarneti Þingeyinga og Háskólafélagi Suðurlands höfðu það hlutverk að finna fólk til að taka þátt í rýnihópaviðtali eftir þeim viðmiðunum sem rannsakandi setti. Ýmist var hringt í fólk eða því boðin þátttaka með tölvupósti og miðað var við að fjöldinn færi ekki yfir tíu einstaklinga á hverjum stað. Á starfssvæði Nýheima Þekkingarseturs á Höfn samanstóð rýnihópurinn af níu einstaklingum en sá tíundi forfallaðist á síðustu stundu. Þessir einstaklingar voru fulltrúar íbúa yngri en 20 ára (4), eldri en 65 ára (1), erlendra íbúa (1) og almennra íbúa (3), þarf af tveir karlar. Á starfssvæði Þekkingarnets Þingeyinga á Húsavík komu allir, tíu manns, sem samþykkt höfðu að taka þátt. Um var að ræða fjóra fulltrúa íbúa yngri en 20 ára, tvo eldri en 65 ára, tvo af erlendum uppruna og tvo almenna íbúa og var kynjaskipting jöfn. Þátttakan var slökust á starfssvæði Háskólafélags Suðurlands á Selfossi en þar mættu fjórir af þeim tíu sem samþykktu að taka þátt; tveir íbúar undir 20 ára sem einnig voru af erlendum uppruna og tveir íbúar eldri en 65 ára, þar af voru þrjár konur.

Viðtölin fóru fram í húsnæði setranna og sátu þátttakendur í hring. Rannsakandi var með niðurstöður spurningakönnunarinnar á glærum, fór yfir þær og opnaði svo umræður um þær. Umræðurnar voru teknar upp á síma en í upphafi tók rannsakandi fram að nafnleyndar yrði gætt og ekkert sem fram kæmi á fundunum væri hægt að rekja til einstakra þátttakenda. Einnig sátu einn til tveir starfsmenn/forstöðumenn setranna fundina og tóku niður punkta. Oft beindu þátttakendur spurningum/vangaveltum sínum til starfsmannanna/forstöðumanna til að fá nánari útskýringu eða upplýsingar um starfsemi setranna. Andrúmsloftið á fundunum var afslappað og fólk var hvatt til að tjá sig af hreinskilni. Fundirnir tóku tvo klukkutíma en gert var hlé og boðið upp

á léttan málsverð. Í hléinu héldu þátttakendur oft áfram að ræða málin og sköpuðust líflegar umræður.

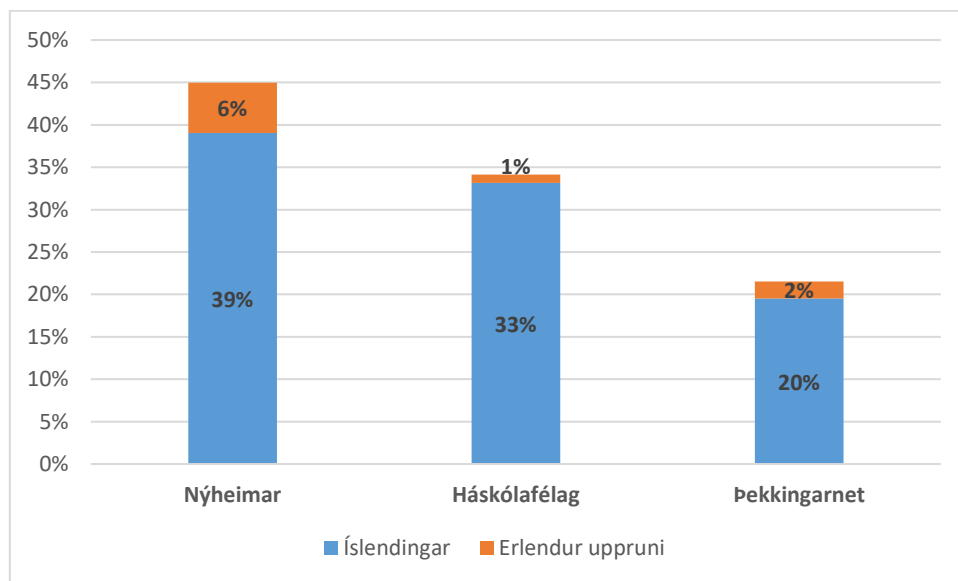
Við framsetningu á niðurstöðum rýnihópaviðtalanna verða niðurstöður rafrænu spurningakönnunarinnar settar fram myndrænt og sú orðræða sem fram kom í rýnihópaviðtölunum sett í samhengi við niðurstöður spurningakönnunarinnar.

4. Niðurstöður rýnihópaviðtala

Hér verður gerð grein fyrir niðurstöðum rýnihópaviðtalanna. Niðurstöður úr spurningakönnuninni mynduðu grunn að þeim umræðum sem spunnust í rýnihópunum. Því verða myndrænar niðurstöður spurningalistanna tengdar við umræðurnar í hópunum til að varpa skýrara ljósi á þær. Fyrst er umfjöllun um niðurstöður einstakra spurninga og síðan umfjöllun um viðbrögð, skoðanir og sjónarhorn rýnihópanna við niðurstöðum spurninganna.

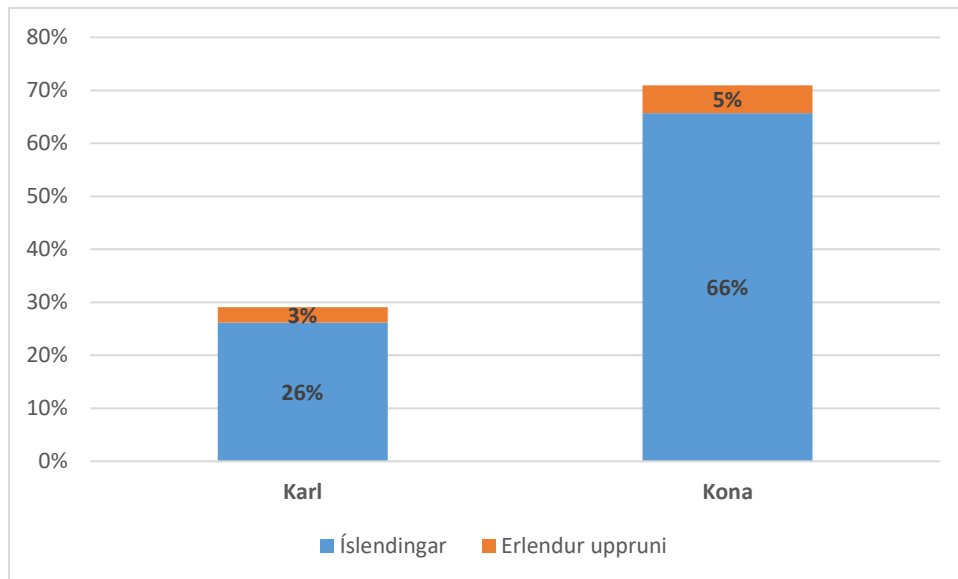
4.1. Þátttaka, kyn og aldur

Niðurstöður spurningakönnunarinnar um þátttöku var að hún var misjöfn á starfssvæðum setranna en um 45% þátttakenda voru búsettir á starfssvæði Nýheima Þekkingarseturs, 34% á starfssvæði Háskólafélags Suðurlands og 22% á starfssvæði Þekkingarnets Þingeyinga (Mynd 1).

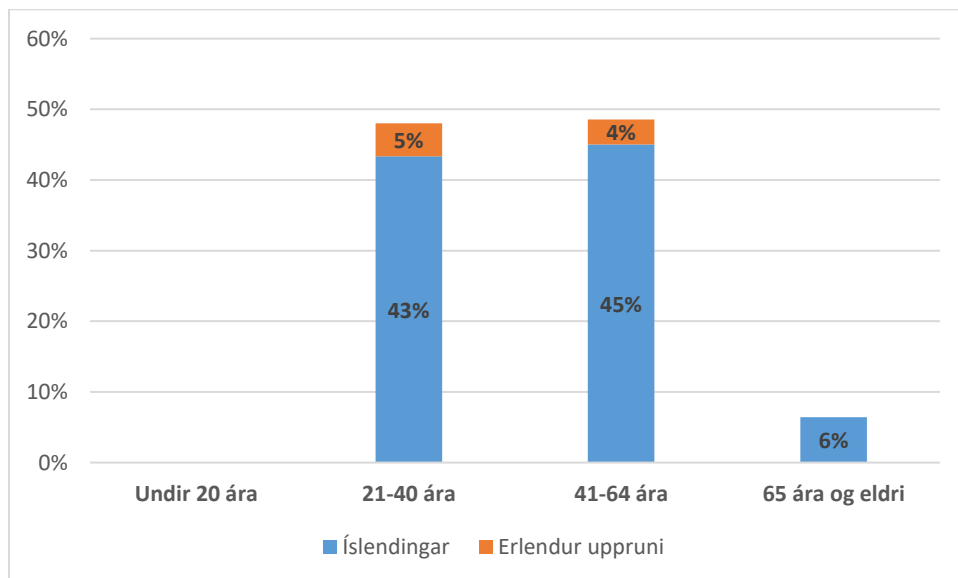
Mynd 1. Þátttaka á starfssvæðum setranna

Konur voru í meirihluta þátttakenda eða tæplega 71% og karlar 29%. (Mynd 2)

Mynd 2. Þátttaka eftir kyni

Aldursbil þátttakenda var 21 árs og eldri, en 45% þátttakenda voru á aldursbilinu 21-40 ára, 48% á aldrinum 41-64 ára og 7% voru 65 ára og eldri. Enginn úr aldurshópnum 20 ára og yngri svaraði spurningalistanum (Mynd 3).

Mynd 3. Þátttaka eftir aldri

4.1.1. Rýnihópar

Í umræðum rýnihópanna um þátttöku eftir starfssvæðum, kyni og aldri kom fram hjá fulltrúum þeirra sem eru 20 ára og yngri, þeirra sem eru eldri en 65 ára og erlendra íbúa að þessir hópar hefðu ekki vitað af könnuninni og engin umræða um hana verið í þessum hópum. Ástæðan lægi í því að bæði þeir sem eru eldri og yngri fara ekki inn á heimasíður stofnana eða fyrirtækja nema

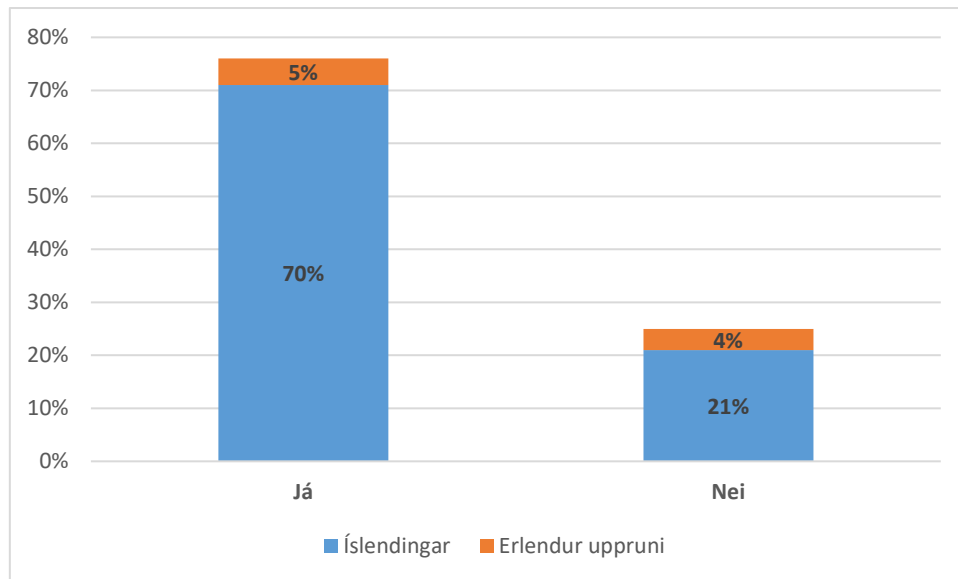
Þeir séu að leita að einhverju sérstöku og notuðu Facebook ekki mikið. Erlendir íbúar taka ekki þátt vegna þess að þeir telja að sú starfsemi sem fram fer í setrunum eigi ekki við um þá, nema ef vera skyldi íslenskukennsla fyrir útlendinga. Þó væri hópur erlendra íbúa sem færi ekki á námskeið og tengdist þar að leiðandi ekki því samfélagi sem það byggir í. Algengt viðhorf þátttakenda var að þeir erlendu íbúar sem hefðu búið í skamman tíma í samfélögunum hefðu minni áhuga á að aðlagast samfélaginu og taka þátt heldur en þeir sem hefðu búið þar í lengri tíma. Einnig kom fram að pólskumælandi íbúar hefðu tilhneigingu til að halda hópinn og fylgjast með því sem gerist í heimalandinu en hefðu minni áhuga á því sem væri að gerast í þeim samfélögum sem þau byggju í. Þá töldu þátttakendur að ástæða þess að fleiri konur en karlar hefðu tekið þátt í könnuninni væri að þær þekktu betur til starfsemi setranna, því þær væru að nota þjónustu setranna eða hefðu, frekar en karlar, notað þjónustu þeirra á einhverjum tímapunkti.

Hópurinn var beðinn um að koma með tillögur að því hvernig hægt væri að ná til þeirra hópa sem ekki tóku þátt í rafrænu könnuninni. Fulltrúar hósins 20 ára og yngri töldu að best væri að setrin tengdust framhaldsskólanum á svæðunum og væru í samstarfi um miðlun upplýsinga og fræðslu um starfsemi setranna. Þá kom fram hjá þessum hópi áhugi á að fá kynningu um setrin og einstaka rannsóknastofnanir innan þeirra inn í skólana. Fulltrúar 65 ára og eldri tóku í sama streng og að vettvangurinn gæti verið félag eldri borgara í samfélögunum sem oft stæði að einhverjum uppákomum. Fulltrúar erlendra íbúa töldu bestu leiðina vera í gegnum þann aðila sem sinnti málefnum erlendra íbúa eða að setrin stofnuðu til samstarfs við stéttarfélögin en þangað leituðu erlendir íbúar oft til að fá upplýsingar um réttindi sín. Þá voru allir hóparnir sammála um að setrin ættu að nýta sér héraðsfréttablöðin. Engin viðbrögð komu fram varðandi leiðir til að ná til karla í samfélaginu.

4.2. Starfsemi og þjónusta

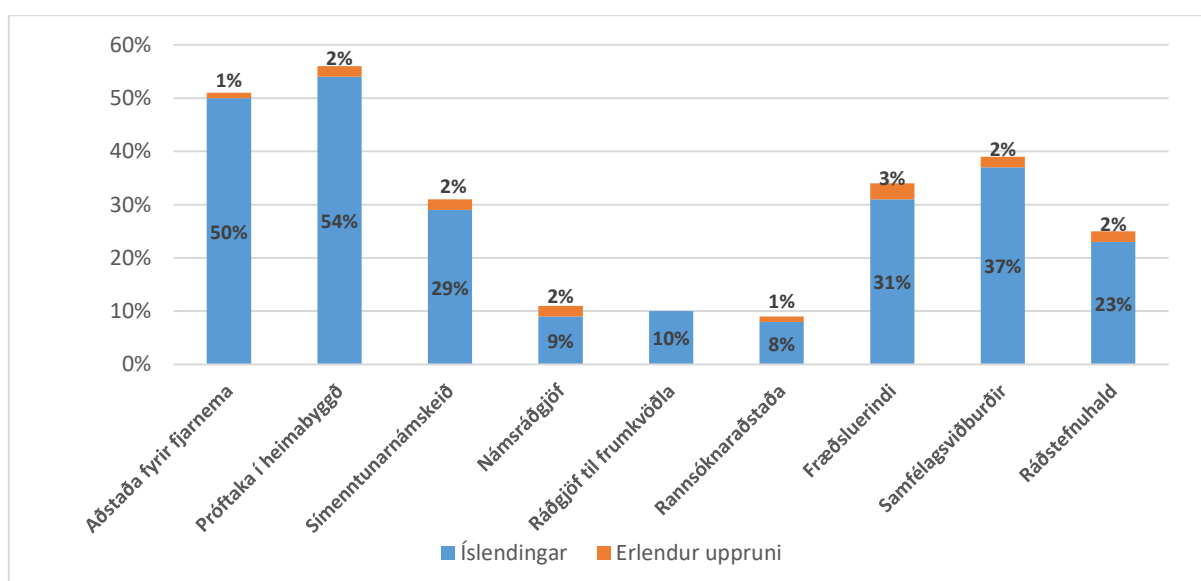
Í þessum hluta spurningakönnunarinnar voru fjórar spurningar. Í rýnihópunum voru þær ræddar allar saman og er samantektin úr þeim umræðum aftast í þessum hluta.

Fyrsta spurningin í þessum hluta (sp. 4) laut að því hvort að þátttakendur hefðu á einhverjum tímapunkti notað þá þjónustu sem setrin bjóða upp á. Afgerandi meirihluti eða 75% svaraði þessari spurningu játandi en 25% höfðu ekki nýtt sér þjónustuna (Mynd 4).

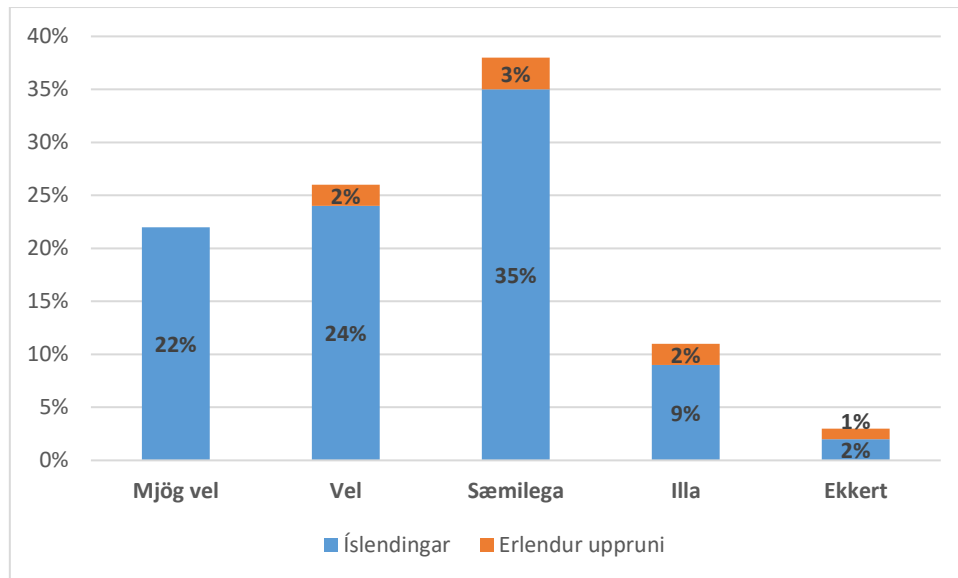
Mynd 4. Hefur þú nýtt þér þjónustu þekkingasetranna?

Í framhaldi af spurningu 4 voru þeir sem höfðu notað þjónustu setranna beðnir um að svara því hvaða þjónustu þeir hefði nýtt sér (sp. 5) og voru nokkrir valmöguleikar í boði auk þess að boðið var upp á valmöguleikann *Annað* og þá voru þátttakendur beðnir um að tilgreina hvað það væri. Eins og fram kemur á mynd 5 er það þjónusta við nemendur á háskólastigi sem flestir hafa nýtt sér, en einnig margs konar fræðsluerindi og samfélagsviðburði. Fæstir sögðust hafa nýtt sér þjónustu setranna er varðar námsráðgjöf, ráðgjöf til frumkvöðla og rannsóknaraðstaða. Þeir þátttakendur sem merktu við *Annað* nefndu m.a. að þeir hefðu notað lesstofu, farið á leiksýningar, haldið fyrirlestra og leiðbeint á símenntunarnámskeiðum.

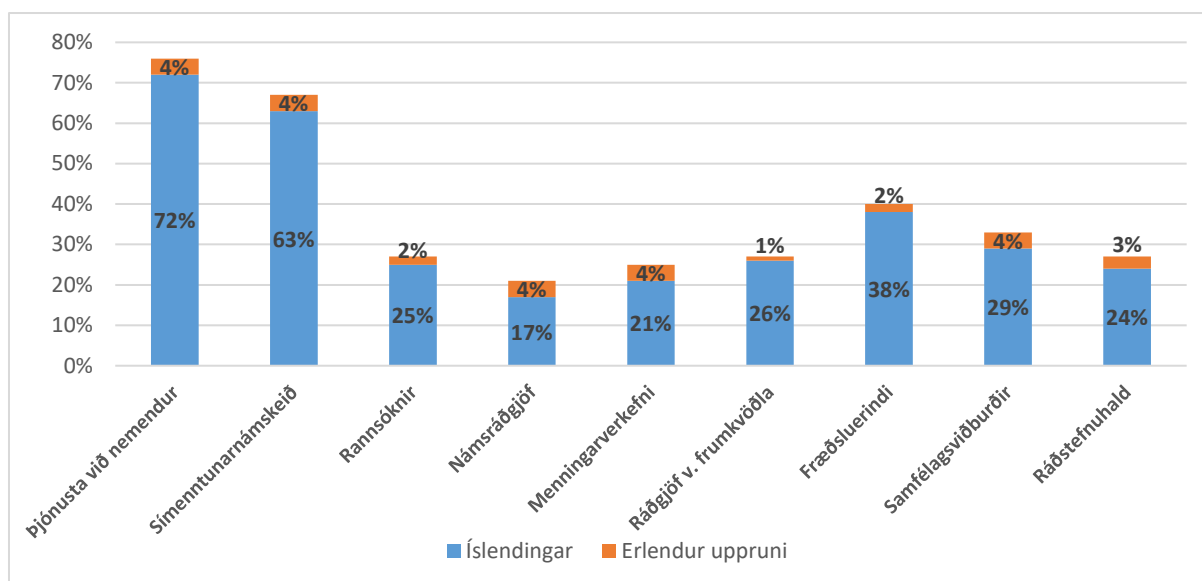
Mynd 5. Ef já við spurningunni hér að framan, hvaða þjónustu?

Þegar þátttakendur voru spurðir hversu vel þeir þekktu til starfsemi þekkingarsetranna svöruðu 48% þeirra að þeir þekktu starfsemina mjög vel eða vel (sp. 6). Um 38% svarenda töldu sig hins vegar þekkja starfsemi sæmilega og 14% merktu við valmöguleikana illa eða ekkert (Mynd 6).

Mynd 6. Hversu vel þekkirðu til starfsemi þekkingarsetranna?

Þá voru þátttakendur beðnir um að svara spurningu um hvað í starfsemi þekkingarsetranna þeir teldu að íbúar í þeirra samfélagi þekktu best (sp. 7). Gefnir voru upp valmöguleikar auk þess sem að boðið var upp á valmöguleikann *Annað* og voru þátttakendur beðnir um að setja fram hvað það væri. Á mynd 7 sést að þátttakendur telja að aðrir íbúar þekki best til þjónustu við háskólanema og símenntunarnámskeiða auk fræðsluerinda og samfélagsviðburða. Það sem þátttakendur telja að íbúar viti minnst um er námsráðgjöf, en vitneskja um rannsóknir, menningarverkefni, ráðgjöf til frumkvöðla og ráðstefnuhald telja þátttakendur að íbúar viti ekki mikið um (Mynd 7). Þeir sem merktu við valmöguleikann *Annað* töldu að bæta mætti við þáttum eins og ráðgjöf vegna styrkumsókna og bókasafn samfélagsins sem þeir töldu íbúa þekkja best til.

Mynd 7. Sú starfsemi sem ég tel að íbúar þekki best.

4.2.1. Rýnihópar

Í rýnihópunum kom fram að hóparnir 20 ára og yngri, 65 ára og eldri og erlendir íbúar nýttu sér þjónustuna í litlu mæli. Yngsti hópurinn vissi af möguleikanum til próftöku og höfðu sumir nýtt sér það, 65 ára og nýta sér fræðsluerindi og erlendir íbúar sæktu námskeið í íslensku fyrir útlendinga. Aðrir þátttakendur höfðu nýtt sér eða vissu um aðila sem hefðu nýtt þá þjónustu sem snéri að aðstöðu fyrir fjarnema og próftöku í heimabyggð.

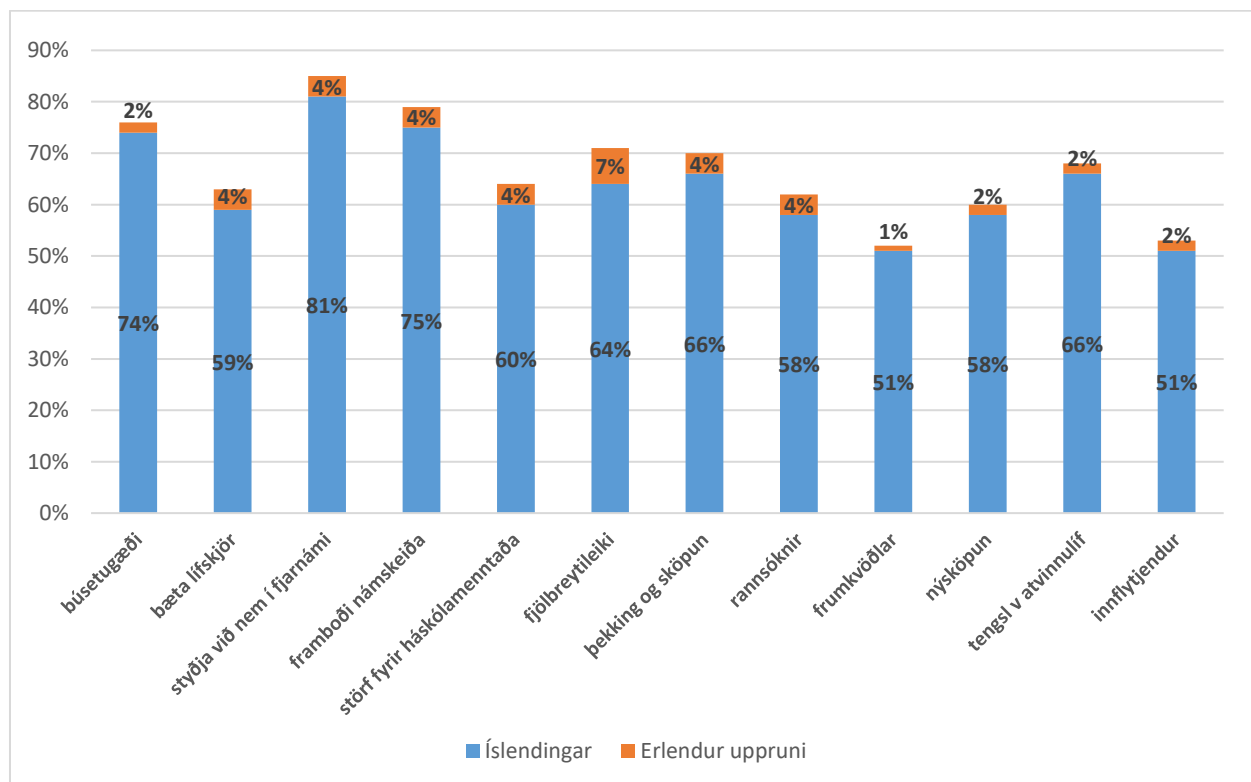
Það kom öllum rýnihópunum á óvart að þjónusta setranna varðandi námsráðgjöf, ráðgjöf til frumkvöðla og rannsóknaraðstöðu væru þeir þættir sem verst væru nýttir. Yngsti og elsti hópurinn auk fulltrúa erlendra íbúa höfðu ekki hugmynd um að hægt væri að fá þessa þjónustu í setrunum, en aðrir höfðu haft einhverja hugmynd um það. Miklar umræður spunnust um stöðu nýsköpunar og frumkvöðlastarfs en fram kom að þátttakendur upplifðu að dregið hefði úr þessum þætti eftir að útibúum Nýsköpunarmiðstöðvar á landsbyggðinni var fækkað. Hóparnir voru sammála um að þennan þátt þyrftu setrin að kynna betur fyrir íbúum og sérstaklega beina sjónum sínum að kynningu fyrir erlenda íbúa en þar væru mögulega einhverjir með hugmyndir sem þeir þyrftu ráðgjöf við að koma í framkvæmd.

Sú umræða sem fram fór í hópunum um hvaða starfsemi íbúar þekktu best var á þá leið að það kom hópunum ekki á óvart að einhver hluti íbúa þekkti starfsemi setranna lítið sem ekkert. Skýringuna töldu hóparnir liggja bæði hjá íbúunum sjálfum, þ.e. þeir leggja sig ekki eftir því að kynna sér starfsemina og hjá setrunum sem mættu senda út kynningarbækling um starfsemina, fara í framhaldsskólana með kynningar fyrir yngri en 20 ára og í félagsaðstöðu eldri borgara og tengjast erlendum íbúum í gegnum þá sem vinna að málefnum erlendra íbúa. Hópunum var

tíðrætt um rannsóknarþáttinn og taldi yngsti hópurinn að skipuleggja mætti þátttöku þeirra í rannsóknum og jafnvel að starfsmenn rannsóknastofnana byðu upp á kennslu í vísindalegum vinnubrögðum í samstarfi við kennara í bæði grunn- og framhaldsskólum.

4.3. Staða, hlutverk og mikilvægi

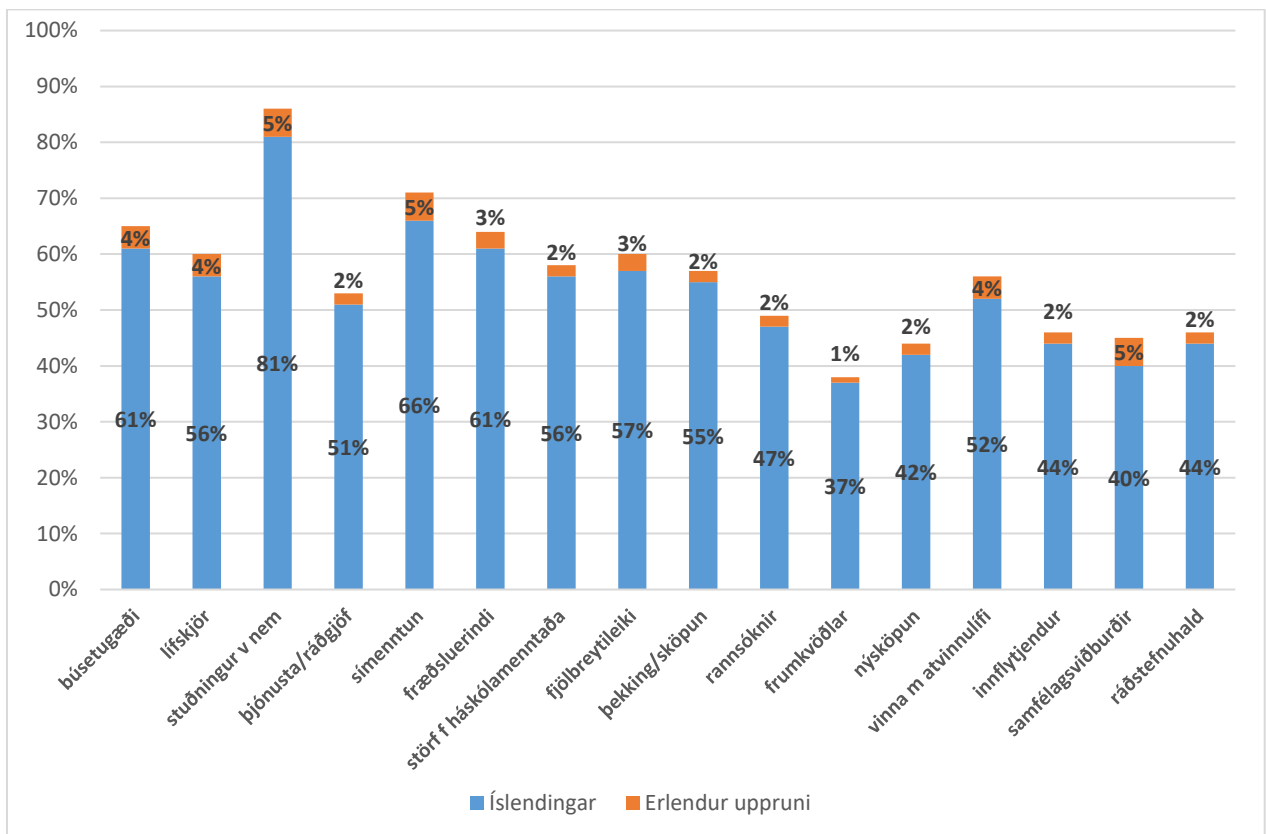
Í spurningakönnuninni var fyrsta spurningin í þessum hluta (sp. 8) var að fá fram álit íbúa á því hvert væri hlutverk þekkingarsetranna í samfélögunum. Hér máttu þátttakendur merkja við eins marga valmöguleika og þeim sýndist. Boðið var upp á valmöguleikann *Annað* en enginn þátttakandi nýtti sér það. Niðurstöðurnar sýna að það sem íbúar telja að sé hlutverk þekkingarsetranna eru þættir sem lúta að búsetugæðum og líf skjörum íbúa, þ.m.t. að efla fjölbreytileika samfélaganna og styðja við innflytjendur, almenn þjónusta við þá sem stunda nám, vera miðstöð þekkingar, sköpunar, rannsókna og frumkvöðlastarfsemi, tengjast atvinnulífinu og skapa störf fyrir háskólamenntað fólk (Mynd 8).

Mynd 8. Hlutverk þekkingarsetranna í samfélaginu.

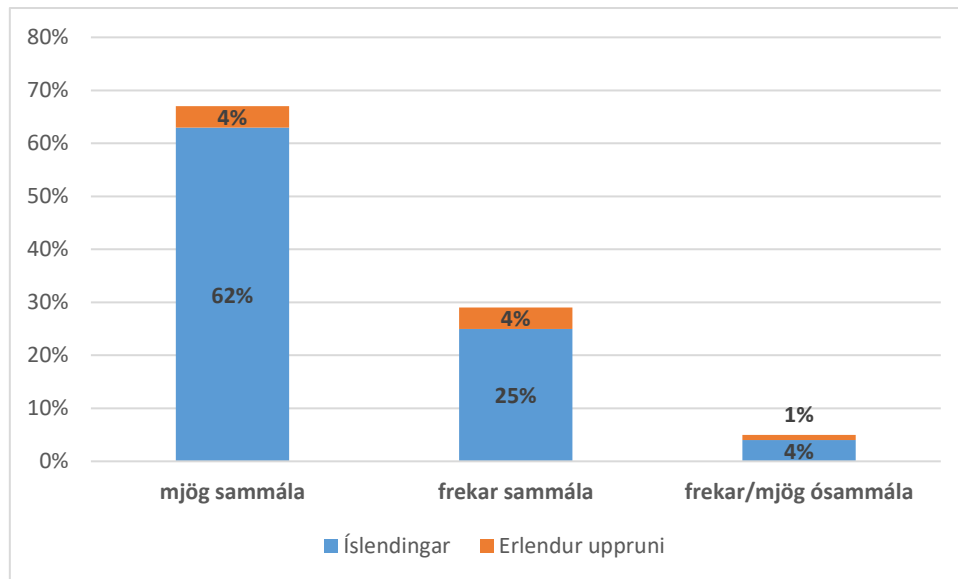
Í framhaldi af spurningu 8 um hlutverk setranna, þá var spurt um það hvað þátttakendur teldu að setrin væru í raun að vinna við (sp. 9). Hér var boðið upp á valmöguleikann *Annað* og þar kom m.a. fram að þeir sem þar ynnu væru mikið í kaffi og spjalli. Þá var valmöguleikinn *Ekkert af ofangreindu* í boði og merktu um 1% svarenda við þann möguleika. Niðurstöður sýna að íbúar telja

að setrin séu að vinna í ýmsum þjónustupáttum, s.s. stuðningi við nemendur í háskólanámi bæði með aðstöðu og ráðgjöf, með framboði símenntunarnámskeiða og fræðsluerinda. Með starfsemi sinni væru setrin að auka búsetugæði, bæta lífskjör íbúa og efla fjölbreytileikann í samfélaginu. Yfir 50% þátttakenda merktu við þessa þætti. Þeir þættir þar sem undir 50% þátttakenda merktu við falla undir flokk rannsókna, frumkvöðla- og nýsköpunarstarfsemi og svo þjónustu við innflytjendur (Mynd 9).

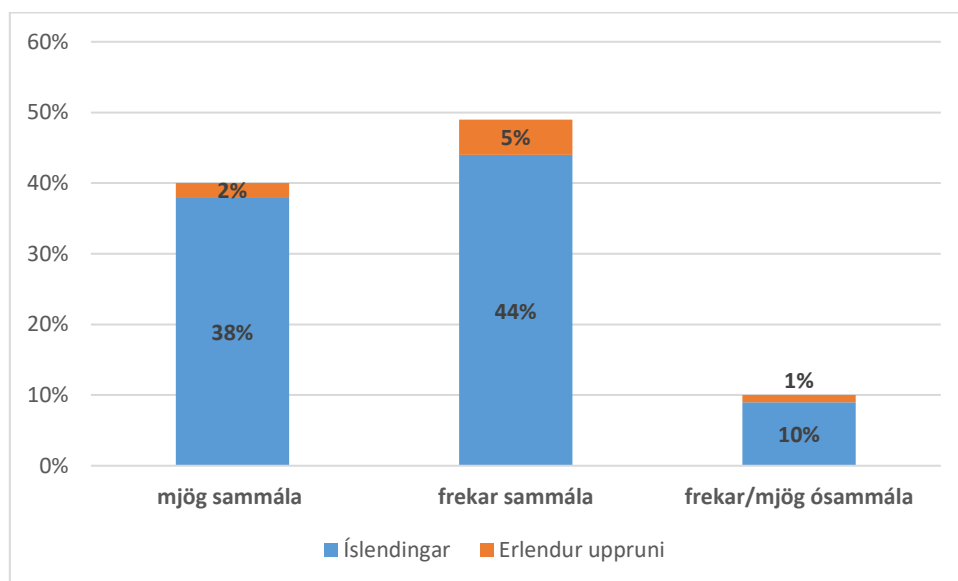
Mynd 9. Það sem setrin eru að vinna að.

Í spurningu 10 voru þátttakendur beðnir um að merkja við hversu sammála eða ósammála þeir væru fullyrðingunni: „Starfsemi setranna er mikilvæg fyrir byggðapróun“. Mikill meirihluti eða 95% þátttakenda voru mjög eða frekar sammála þeirri fullyrðingu (Mynd 10).

Mynd 10. Starfsemi setranna er mikilvæg í byggðapróun.

Í síðustu spurningu þessa hluta spurningakönnunarinnar (sp. 11) voru þátttakendur beðnir um að merkja við hvort þeir væru sammála eða ósammála fullyrðingunni: „Umræðan um þekkingarsetrin er jákvæð í samfélaginu“. Mikill meirihluti, 89% þátttakenda er mjög eða frekar sammála fullyrðingunni, 11% eru frekar eða mjög ósammála henni (Mynd 11).

Mynd 11. Umræðan um þekkingarsetrin er jákvæð.

4.3.1. Rýnihópar

Hóparnir voru almennt sammála niðurstöðum könnunarinnar um hvert hlutverk þekkingarsetranna væri og ætti að vera. Fyrst og fremst væru setrin að veita þjónustu til fjarnema og próftöku í heimabyggð sem væri sýnileg en önnur hlutverk setranna, námsráðgjöf, ráðgjöf til frumkvöðla og rannsóknarstarf væru minna þekkt og að bæta þyrfti úr því. Þá kom fram að skipulag

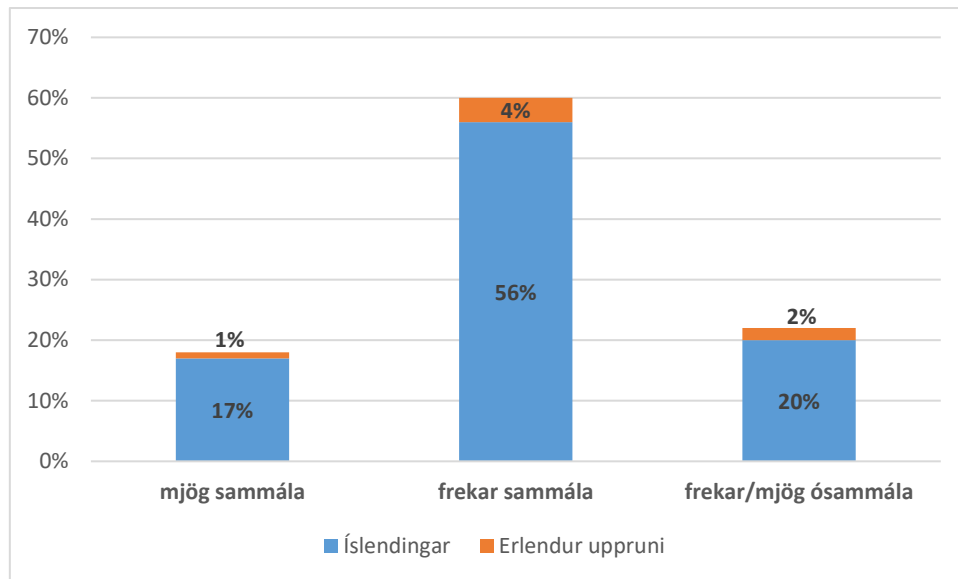
setranna, þ.e. að margar stofnanir starfa undir sama þaki gerði það að verkum að íbúar ættu erfitt með að átta sig á hvaða stofnunum/fyrirtækjum einstaklingarnir væru að vinna. Þá töldu þátttakendur að íbúar áttuðu sig heldur ekki á því að ýmsar rannsóknastofnanir sem væru staðsettar annars staðar á svæðunum en í höfuðstöðvunum tilheyrðu setrunum og mynduðu þekkingarsamfélag á sínu svæði. Fulltrúar erlendra íbúa tóku sérstaklega fram að erlendir íbúar hefðu ekki hugmynd um þá starfsemi sem þarna færi fram og þekktu einungis íslenskukennsluna.

Hóparnir voru sammála um að setrin væru mikilvæg í samfélagsþróuninni og allir voru á því að eftirsjá yrði ef setrin hyrfu úr samfélögunum. Þá voru hóparnir sammála því að orðræðan um setrin væri yfirleitt jákvæð. Yngsti hópurinn taldi þó að mikilvægt væri að kynna starfsemina svo íbúar sæju mikilvægi setranna. Fulltrúar eldri íbúa telja sig heyra neikvæða orðræðu um setrin, þ.e. hvað þetta fólk væri eiginlega að gera þarna í setrunum og að samfélagið hefði bara komist vel af áður en þessi starfsemi kom. Hins vegar næði hún aldrei neinu flugi því mikill meirihluti íbúa væri ánægður með starfsemina, þó svo að þeir vissu ekki alltaf hvað færi fram þar innandyrá. Einnig ræddu hóparnir stöðu þeirra samfélaga sem fjærst væru höfuðstöðvunum og veltu fyrir sér hvort, vegna fjarlægðar frá kjarnastarfseminni, að orðræðan um setrin væri neikvæðari þar. Því væri mikilvægt fyrir setrin að kynna starfsemina og vera sýnilegri á þessum stöðum og taka þátt í verkefnum þar. Oft væru þetta samfélög sem ættu undir högg að sækja; hefðu jafnvel, á einhverjum tímapunkti, tekið þátt í verkefninu brothættar byggðir.

4.4. Háskólanám og símenntun

Í þessum hluta spurningakönnunarinnar voru fjórar spurningar sem fjölluðu um viðhorf þátttakenda til framboðs háskólanáms í fjarnámi og framboð símenntunarnámskeiða í samfélögunum.

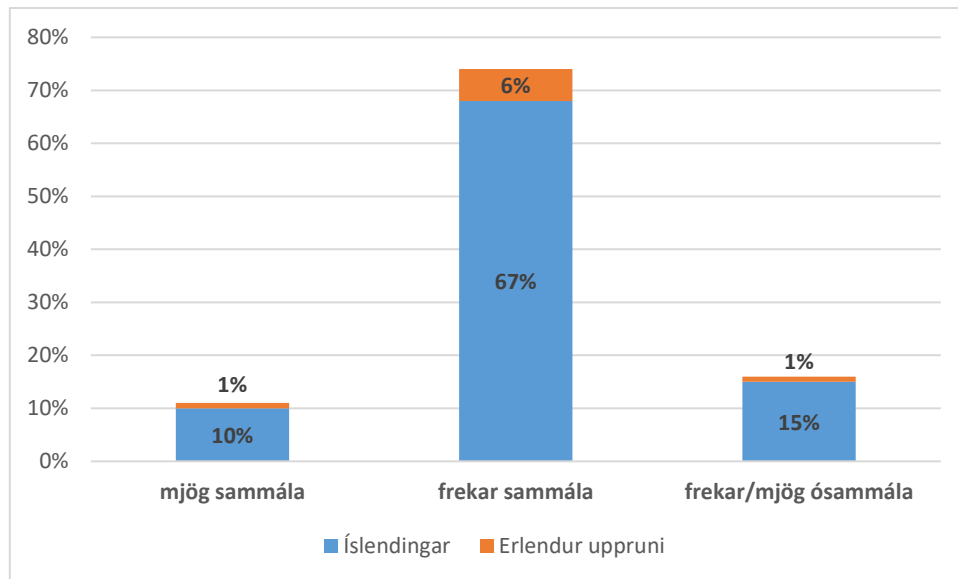
Í fyrstu spurningunni (sp. 12) voru þátttakendur beðnir um að merkja við hvort þeir væru sammála eða ósammála fullyrðingunni: „Það er fjölbreytni í námsframboði í fjarnámi á háskólastigi“. Um 78% þátttakenda var mjög eða frekar sammála fullyrðingunni en 22% voru henni frekar eða mjög ósammála (Mynd 12).

Mynd 12. Það er fjölbreytni í framboði á háskólanámi í fjarnámi.

Í framhaldi af spurningu 12 voru þeir þátttakendur sem sögðust vera frekar eða mjög ósammála fullyrðingunni um að það væri fjölbreytni í framboði á háskólanámi í fjarnámi, beðnir um, í spurningu 13, að tilgreina hvaða nám þeir vildu að yrði boðið upp á. Í stuttu máli má segja að þátttakendur töldu að allt háskólanám og endurmenntun á vegum háskólanna ætti að vera í boði í fjarnámi og fannst þátttakendum háskólar landsins og þá sérstaklega Háskóli Íslands ekki vera að standa sig í þeim efnum. Námsleiðir eins og landfræði, félagsfræði, félagsráðgjöf, líffræði, nám í umhverfis- og náttúruvísindum og heilbrigðisvísindum voru sérstaklega nefndar sem námsleiðir sem hægt væri að bjóða upp á í fjarnámi.

Í spurningu 14 voru þátttakendur beðnir um að taka afstöðu til þess hvort þeir væru sammála eða ósammála fullyrðingunni: „Það er fjölbreytni í framboði á endur- og símenntunarnámskeiðum“. Mikill meirihluti þátttakenda, eða 84%, var annað hvort mjög eða frekar sammála fullyrðingunni en 16% voru frekar eða mjög ósammála henni (Mynd 13).

Mynd 13. Það er fjölbreytni í framboði á endur- og símenntunarnámskeiðum

Þeir sem merktu við valmöguleikana frekar eða mjög ósammála voru beðnir um í spurningu 15 að tilgreina hvaða námskeið þeir vildu sjá að væru í boði. Fram kom að þátttakendur vildu að boðið væri upp á tólmstundanámskeið, námskeið sem væri sérstaklega beint að nýbúum til að virkja þá betur í samfélaginu, heildstætt nám tengt ævimenntun, alls konar námskeið tengd daglegu lífi og námskeið sem væri fyrir iðnmenntað fólk. Aðilar af erlendum uppruna töldu að það vantaði fjölbreytileika í námskeiðsframboð og að boðið yrði upp á íslenskukennslu fyrir erlenda íbúa með örari hætti en gert væri nú.

4.4.1. Rýnihópar

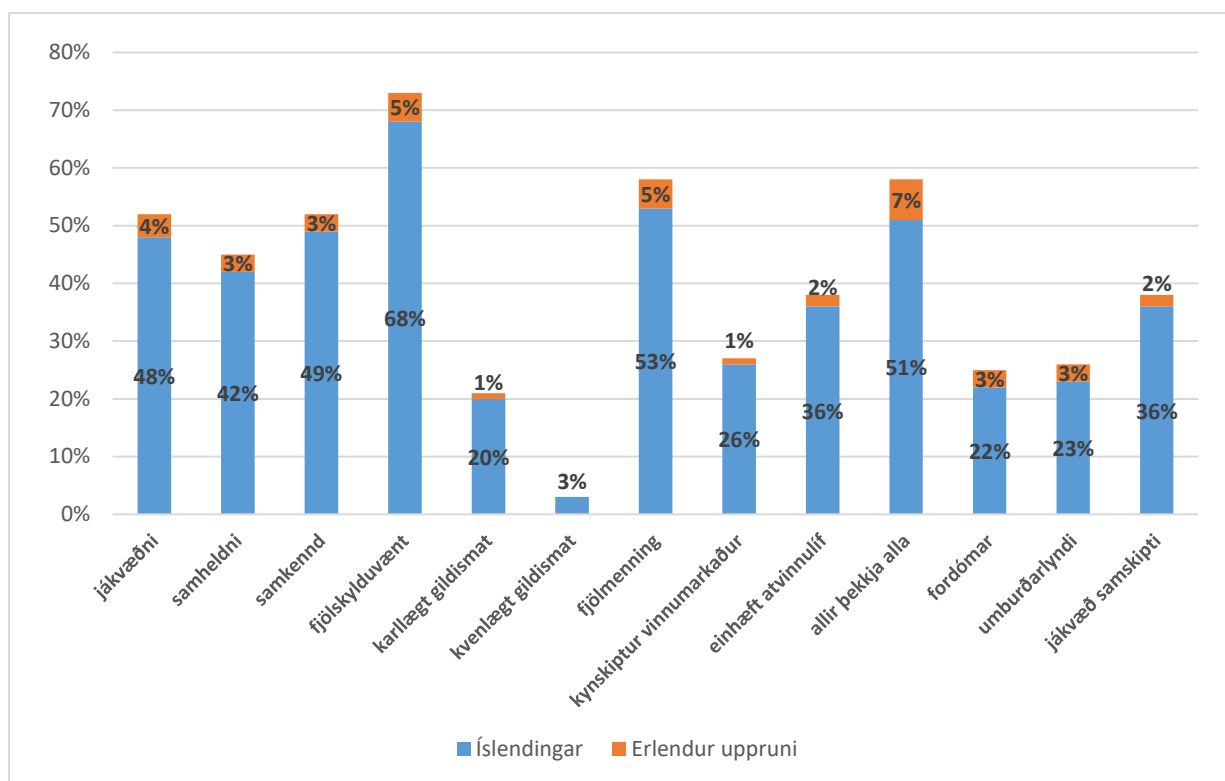
Hóparnir voru sammála þeirri gagnrýni að Háskóli Íslands væri ekki að standa sig þegar kæmi að framboði námsleiða í fjarnámi en töldu að skipulag fjarnáms almennt frá háskólum landsins væri gott. Yngsti hópurinn taldi að fjarnámið höfðaði frekar til eldra fólks sem hefði ekki tök á að flytja og að þeir sem hyggu á háskólanám í yngsta aldurshópnum stefndu á að flytjast þangað sem háskóli væri staðsettur. Allir þátttakendurnir vildu að fleiri námsleiðir væru í boði og veltu fyrir sér hvort að setrin gætu eða ættu að beita sér í þeim efnum. Umræða spannst um mikilvægi þess að geta haft möguleika á að sækja tíma í háskólanum og hvort að áhersla ætti að vera á blandað nám; þ.e. stað- og fjarnám og að hver nemandi gæti hagað sínu námi á þann hátt sem hentaði honum. Fulltrúar erlendra íbúa upplýstu að vegna kunnáttuleysis í íslensku stunduðu margir erlendir íbúar háskólanám í fjarnámi í sínu heimalandi. Það væri auðveldara heldur en að læra íslensku.

Í umræðum um framboð símenntunarnámskeiða kom fram hjá hópunum að aðaláherslan í framboði námskeiða væri í einhverjum námsleiðum og þá á kostnað tólmstundanámskeiðanna

sem margir söknuðu. Fulltrúar 20 ára og yngri töldu að fleira þyrfti að vera í boði en tölvunámskeið og forritun og fulltrúar 65 ára og eldri töldu að tungumálanámskeið myndu henta þeim hópi, t.d. að bjóða upp á ensku fyrir eldri borgara sem ferðuðust oft mikið en hefðu litla enskukunnáttu. Fulltrúar erlendra íbúa töldu að tímasetningar íslenskunámskeiða, oft eftir vinnu, væru óheppilegar, frekar væri að bjóða upp á slíkt á vinnutíma.

4.5. Samfélagið

Í þessum síðasta hluta spurningakönnunarinnar var einungis ein spurning, spurning 16, en hér voru þátttakendur beðnir um að merkja við þá valkosti sem í boði voru sem þeir teldu vera einkennandi fyrir sitt samfélag og mátti merkja við eins marga og þátttakendur töldu vera nauðsynlegt. Að auki var í boði valkosturinn *Annað*, þannig að þátttakendur gátu bætt við því sem þeir töldu að vantaði. Þau atriði sem yfir 50% þátttakenda töldu vera einkennandi fyrir samfélag sitt voru að það væri fjölskylduvænt, fjölmenningarlegt og að allir þekktu alla. Um 35-45% þátttakenda töldu að í samfélaginu væri jákvæðni, samheldni, samkennd og að jákvæð samskipti væru ríkjandi. Um og yfir 20% þátttakenda töldu að í samfélaginu væri kynskiptur vinnumarkaður, karllægt gildismat væri ríkjandi, finna mætti fyrir fordómum en að umburðarlyndi væri til staðar. Fæstum fannst samfélagið einkennast af kvenlægu gildismati. Þeir sem merktu við valkostinn *Annað* töldu að slúður og fordómar um náungann og ættarveldi einkenndu samfélagið. Aðilar að erlendum uppruna töldu að samfélagið sem þeir byggju í væri mjög lokað og að erfitt væri að verða hluti af því og að samheldni og samkennd í samfélaginu hefði minnkað á síðustu 10 árum (Mynd 14).

Mynd 14. Það sem einkennir samfélagið sem ég bý í.

4.5.1. Rýnihópar

Hóparnir voru sammála niðurstöðu könnunarinnar um það sem einkennir samfélögin sem þátttakendur búa í. Hins vegar kom það þátttakendum á óvart að á sama tíma og samheldni og samkennd væru einkennandi þá væri umburðarlyndi það ekki og að fólk fyndi fyrir fordómum. Skýringuna væri að leita í illu umtali og slúðri en hóparnir töldu að slíkt viðgengist í samfélögunum og væri það miður. Í þessu sambandi ræddu hóparnir um mátt samfélagsmiðla. Þá spannst mikil umræða um karllæg og kvenlæg gildi og töldu hóparnir það tengjast frekar þeim viðhorfum sem væru til kynjanna um hvað væri viðeigandi og hvað ekki, frekar en að konur væru ekki í áhrifastöðum í samfélögunum. Fulltrúar eldri en 65 ára töldu að þetta væri að breytast með unga fólkinu sem væri opnara og víðsýnna og breyting á gildismati tæki langan tíma, jafnvel eina kynslóð.

Umræða um hvort að allir þekktu alla var fjórleg og töldu hóparnir að það hefði breyst með fjölmennningarlegri samfélögunum; menn þættust góðir ef þeir þekktu alla í götunni sinni. Fulltrúar erlendra íbúa tóku undir það og sögðu að erlendir íbúar þekktu oft einungis þá sem væru í þeim hópi sem þeir tilheyrðu.

Að lokum kom fram hjá hópunum mikilvægi þess að tengja betur saman íbúa og þekkingarsetrin og að það þyrfti að huga að líðan íbúanna og vera vakandi fyrir því hvernig öllum íbúum líður í því samfélagi sem þeir búa í.

5. Samantekt og umræður

Þegar niðurstöður rýnihópaviðtalanna eru skoðaðar kemur í ljós að þátttakendurnir eru mjög sammála niðurstöðum spurningakönnunarinnar en veita þar að auki nánari skýringar og upplýsingar sem ekki fengust í spurningakönnuninni.

Yngsti og elsti hópurinn fer ekki inn á heimasíður stofnana/fyrirtækja og notar Facebook ekki mikið og erlendir íbúar telja að sú starfsemi sem fram fer í setrunum sé ekki fyrir þá, nema helst kennsla í íslensku fyrir útlendinga. Það er ljóst að setrin þurfa að skoða hvernig þau uppfylla skyldur sínar gagnvart nærsamfélaginu. Fram kom hjá hópunum að setrin þyrftu að vinna með fulltrúum þessara hópa og teygja sig í áttina til þeirra í gegnum tengslanet þeirra með persónulegri nálgun, t.d. með því að setja upp reglulega viðburði í samvinnu við hópana og kynntu starfsemina í leiðinni. Hóparnir lögðu einnig áherslu á að starfsmenn setranna færu á þá staði þar sem auðvelt væri að nálgast þessa hópa, t.d. í framhaldsskólana og í félagsaðstöðu eldri borgara, gæfu út bækling með upplýsingum og notuðu héraðsfréttablöðin í meira mæli. Hvað varðar erlenda íbúa þá væri leiðin sú að tengjast þeim aðilum sem sjá um málefni erlendra íbúa og/eða vinna með stéttarfélögunum.

Yngsti og elsti aldurshópurinn og erlendir íbúar virtust þekkja minnst til starfsemi setranna og nýta ekki þjónustuna. Hins vegar virtust flestir vera meðvitaðir um aðstöðu til að stunda nám og próftöku í heimabyggð. Sterk áhersla kom fram að efla þurfi nýsköpunarhlutverk setranna og kynna fyrir íbúum möguleikann á að fá ráðgjöf til frumkvöðla og annarra sem væru með hugmyndir og beina kynningunni sérstaklega að erlendum íbúum. Setrin starfa á sviði menntunar, rannsókna, nýsköpunar og menningar og það virðist sem að menntunarpátturinn sé best kynntur meðal íbúa, sennilega vegna þess að það er sá þáttur sem þeir virðast nýta sér. Það virðist því vera ljóst að setrin þurfi að leggja meiri áherslu á að vinna með aðra þætti, kynna og upplýsa íbúana um þá starfsemi sem þeim tilheyrir.

Hóparnir voru almennt sáttir með skipulag fjarnáms frá háskólum landsins en óánægðir með hversu takmarkaðar námsleiðir væru í boði í fjarnámi frá Háskóla Íslands. Yngsti hópurinn taldi sig ekki myndi nýta sér fjarnám, það væri frekar fyrir eldra fólk sem hefði ekki tök á því að flytja og erlendir íbúar stunda frekar fjarnám við háskóla í heimalandi sínu. Hóparnir ræddu um hvort að blandað nám, þ.e. bæði stað- og fjarnám myndi henta námsmönnum betur og geta þannig sniðið sitt nám eftir því sem hentaði hverju sinni. Setrin gætu komið þarna inn í og verið í forsvari fyrir því að vinna að því að fleiri námsleiðir verði í boði í fjarnámi, bæði á sviði háskólamenntunar sem og endur- og símenntunar og vera leiðandi í að tekinn verði upp sá möguleiki að hægt sé að stunda blandað nám.

Hvað varðar símenntunarpáttinn voru hóparnir sammála um að tómstundanámskeiðin væru nánast horfin úr starfseminni og við hefðu tekið ýmsar námsleiðir og þótti mörgum það miður. Yngsti hópurinn taldi að það þyrfti að bjóða upp á eitthvað annað en tölvunámskeið og forritun og elsti hópurinn sýndi tungumálanámskeiðum sem væru sniðin fyrir eldri borgara áhuga. Tímasetningar á íslenskukennslu fyrir erlenda íbúa er ekki hentug og bjóða ætti upp á kennslu á vinnutíma. Auðvelt ætti að vera fyrir setrin að koma til móts við óskir íbúanna hvað varðar tómstunda- og tungumálanámskeið og leita leiða til að skipuleggja íslenskunámskeið með öðrum hætti. Samfélög breytast og setrin þurfa að vera á tánum, fylgjast með og geta brugðist fljótt við þörfum og óskum íbúanna.

Líkt og þátttakendurnir í spurningakönnuninni töldu þátttakendur rýnihópanna sig búa í fjölskylduvænu og fjölmenningslegu samfélagi, þar sem jákvæðni, jákvæð samskipti, samheldni og samkennd væri ríkjandi. Hins vegar kom hópunum á óvart að þrátt fyrir samheldni og samkennd var umburðarlyndi lítið og fólk fann fyrir fordómum. Þátttakendurnir tengdu þetta við illt umtal og slúður sem því miður væri til staðar í samfélögunum. Það er ljóst að hluti íbúa upplifir ekki einungis jákvæð gildi heldur einnig ýmis gildi sem eru neikvæð. Í ljósi þessarar niðurstöðu verða setrin að velta fyrir sér hvort að þau geti með starfsemi sinni nálgast þessi neikvæðu gildi með það að markmiði að draga úr áhrifum þeirra á samfélagið.

6. Lokaorð

Þegar dregnar eru saman niðurstöður þessarar greiningarvinnu kemur m.a. í ljós að samfélögin á starfssvæðum þekkingarsetranna eru frekar lík og glíma við það sama; fólksfækkun og einhæfni í atvinnulífi í sumum samfélögum en uppbyggingu, fólksfjölgun og fjölbreytni í atvinnulífinu í öðrum. Nýja áskorunin er fjöldi þeirra erlendu starfsmanna sem annað hvort flytja á svæðin til frambúðar eða dvelja tímabundið við störf. Erfitt er að fá þessa aðila til að taka þátt í samfélaginu og það sem fulltrúar þeirra komu fram með í rýnihópunum styður við rafrænu spurningakönnunina um að íbúar af erlendum uppruna þekkja lítið til ýmissar starfsemi í samfélögunum. Hér gætu þekkingarsetrin verið leiðandi í rannsóknum á þessu sviði, leitað leiða til að efla samfélagsþátttöku íbúa af erlendum uppruna og þróað aðferðir til að taka á þessari áskorun. Þá draga rýnihópaviðtölin einnig fram vilja og óskir hópanna undir 21 árs og eldri en 64 ára. Báðir þessir hópar vilja tengjast setrunum á einhvern hátt og leggja til ýmsar leiðir til þess sem setrin ættu að taka til skoðunar.

Þau þrjú setur sem hér voru til rannsóknar starfa eftir hugmyndafræði þriggja þátta líkansins (Triple Helix model). Þau eru sjálf ekki ólík í uppbyggingu, þó breytileiki sé í viðfangsefnum

enda byggja þau starfsemi sína á svipuðum samningum við ríkisvaldið. Mismunandi áherslur eru í skipulagi og starfsemi setranna en þau starfa öll á sama sviði; þ.e. menntun, menningu, rannsóknum og nýsköpun og innan þeirra starfa sömu rannsóknastofnanir sem stunda rannsóknir á sviði náttúru, menningar og sögu. Þá starfa setrin að menntauppbýggingu á sínu starfssvæði með áherslu á þjónustu við nemendur í fjarnámi og á sviði framhaldsfræðslu, en það er sá þáttur í starfseminni sem er best kynntur í samfélaginu. Þá er mikilvægt fyrir setrin að flétta inn í starfsemina samfélag og umhverfi (Quatuple og quintuple helix model) og ná þannig til íbúa. Þátttakendur í rýnihópaviðtölunum ræddu ýmsar leiðir sem þeir telja vera árangursríkar en þær eiga allar það sameiginlegt að tengsl setranna og íbúa verði meira á persónulegum nótum og að starfsmenn setranna fari með kynningu á starfseminni út til íbúa. Starfsemi eins og kynning á námsráðgjöf, ráðgjöf við frumkvöðla og rannsóknarstarfsemi eru þættir sem íbúar vita minna um og mikilvægt er að kynna. Markmiðið ætti að vera að skapa sjálfbær samfélög sem sýna seiglu og vinna ætti út frá staðarnálgunarhugmyndafræðinni (place-based approach).

Í því sambandi er mikilvægt að setrin hafi frumkvæði að því að málefni ungs fólks, kvenna og erlendra íbúa, sem hefur fjölgað verulega á undanförunum árum, verði skoðuð sérstaklega. Eins og sýnt var hér að framan flytjast konur frekar úr smærri samfélögum og einnig nýta þær sér fjarnámsmöguleikann í meira mæli en karlar. Vegna þess að konur virðast hafa úrslitavald hvar fjölskyldan setur sig niður er brýnt að skoða hvað það er sem veldur því að konur flytja og hvað þurfi að vera til staðar svo þær vilji búa í smærri samfélögum. Eitt af markmiðum setranna er að auka búsetugæði og lífsgæði íbúa og eru íbúar sammála því að það sé hlutverk þeirra. Setrin eru í lykilstöðu til þess að kortleggja hver staðan er, hvað veldur og laga starfsemina að ofangreindum hópum. Einnig að vinna með samfélaginu við að breyta því sem þarf, t.d. þeirri karlamenningu sem virðist vera ríkjandi.

Rýnihóparnir gerðu ekki að umtalsefni það hversu fáir karlar tóku þátt í rafrænu spurningakönnuninni og virtust ekki hafa svör við því hvers vegna svo væri. Í því umhverfi sem setrin starfa á sviði háskólamenntunar, rannsókna, menningar og nýsköpunar hefur hlutur kvenna aukist mjög á undanförunum árum. Því mætti spyrja sig þeirra spurninga hvar karlarnir séu og hvort það geti verið að sú uppbygging þekkingarsamfélagsins og þeirrar starfsemi sem fram fer í þekkingarsetrunum hvorki henti né höfði til karla. Setrin gætu haft frumkvæði að því að þetta verði rannsakað.

Þegar á heildina er litið voru þátttakendur rýnihópanna ánægðir með starfsemi þekkingarsetranna, töldu umræðuna um þau vera jákvæða og að þau væru mikilvæg í byggða- og samfélagsþróun. Þá virtist þátttakendum líða vel í því samfélagi sem þeir bjuggu í, en voru

jafnframt meðvitaðir um þau atriði sem betur mættu fara í samfélögunum. Þessar niðurstöður er brýnt að setrin nýti sér til áframhaldandi þróunar á starfsemi sinni svo krafturinn og hugmyndaauðgin sem einkenndi starfsemina í upphafi nái sér á strik á nýjan leik. Til þess gæti þurft að breyta starfseminni og laga hana að breyttum aðstæðum og kröfum í samfélögunum sem orðið hafa á undanförunum árum.

Síðasti áfanginn í rannsókninni er gerð lokaskýrslu þar sem niðurstöður verða dregnar saman og settar fram tillögur að úrbótum og verkefnum sem eru til þess fallin að efla starfsemi setranna og tengja þau betur við þau samfélög sem þau þjóna.

Heimildaskrá

Alþingi. (1999). Þingsályktun um stefnu í byggðamálum fyrir árin 1999 – 2001. Nr. 6/123. Sótt í janúar 2018 af <http://althingi.is/altext/123/s/0957.html>.

Alþingi. (2002). Þingsályktun um stefnu í byggðamálum fyrir árin 2002 – 2005. Nr. 30/127. Sótt í janúar 2018 af <http://www.althingi.is/altext/127/s/1470.html>

Alþingi. (2011). Þingsályktun um stefnumótandi byggðaáætlun fyrir árin 2010 – 2013. Nr. 23/139. Sótt í janúar 2018 af <http://www.althingi.is/altext/139/s/1328.html>

Alþingi. (2014). Þingsályktun um stefnumótandi byggðaáætlun fyrir árin 2014 – 2017. Nr. 21/143. Sótt í janúar 2018 af <http://www.althingi.is/altext/143/s/1083.html>

Alþingi. (2018). Þingsályktun um stefnumótandi byggðaáætlun fyrir árin 2018 – 2024. Nr. 24/148. Sótt í janúar 2019 af <https://www.althingi.is/altext/148/s/1242.html>

Anna Guðrún Edvardsdóttir. (2016). *The interaction of the knowledge society and rural development in Iceland and Scotland*. Ph.D ritgerð frá Menntavísindasviði Háskóla Íslands. Sótt í janúar 2018 af <https://opinvisindi.is/handle/20.500.11815/162>

Berck, T., Tano, S., og Westerlund, O. (2016). Regional sorting of human capital: The choice of location among young adults in Sweden. *Regional Studies* 50(5), 756-770.

Bjarnason, Th., & Thorlindsson, Th. (2006). Should I stay or should I go? Migration expectations among youth in Icelandic fishing and farming communities. *Journal of Rural Studies* 22, 290-300.

Byggðastofnun. (1999). Byggðir á Íslandi – aðgerðir í byggðamálum. Leiðbeinandi skýrsla til stjórnvalda við aðgerðir í byggðamálum. Sótt í janúar 2018 af https://www.byggdastofnun.is/static/files/Skyrslur/byggdir_a_islandi.pdf

Byrne, A., Duvvury, N., Macken-Walsh, A., og Watson, T. (2013). Gender, power and property: "In my own right". A *RERC Working paper series*, 2-20. Sótt í febrúar 2019 af

https://aran.library.nuigalway.ie/bitstream/handle/10379/4595/Gender_Power_and_Property_WP.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Carayannis, E. G., og Campbell, D. F. (2012). Mode 3 Knowledge Production in Quadruple Helix Innovative Systems. Twenty-first century democracy innovation and entrepreneurship for development. *Business 7*, 1-63.

Carayannis, E. G., og Rakhamatullin, R. (2014). The quadruple/quintuple innovation helixes and smart specialisation strategies for sustainable and inclusive growth in Europe and beyond. *Journal of the Knowledge Economy 5*, 212-239.

Charmichael, T., og Cunningham, N. (2017). Theoretical data collection and data analysis with gerunds in constructivist grounded theory study. *The Electronic Journal of Business Research Methods 15*(2), 59-73

Colapinto, C., og Porlezza, C. (2012). Innovation in creative industries: from the quadruple helix model to the systems theory. *Journal of the Knowledge Economy, 3*, 343-352.

Edvardsdóttir, A. G. (2013). Place and space for women in a rural area in Iceland. *Education in the North, 20*(Special Issue), 71-82.

Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (1995). The triple helix-university-industry-government relations: a laboratory for knowledge based economic development. *EASST Review 14*, 14-19.

Fjármála- og efnahagsráðuneytið. (2018). Tillaga til þingsályktunar um fjármálaáætlun fyrir árin 2019-2023. Sótt í febrúar 2019 af <https://www.stjornarradid.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=4d14dc20-3824-11e8-942a-005056bc530c>

Hagstofa Íslands. (2010a). Mannfjöldi eftir kyni 1998-2019. Sótt í febrúar 2020 af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/lbuar/lbuar_mannfjoldi_2_byggdir_sveitarfelog/MAN02001.px/table/tableViewLayout1/?rxid=a0a6db92-8501-41b7-91f5-64bec831b256

Hagstofa Íslands. (2019b). Landsmönnum fjölga um 2,4% á milli ára. Sótt í mars 2019 af <https://hagstofa.is/utgafur/frettasafn/mannfjoldi/mannfjoldinn-1-januar-2019/>

Hagstofa Íslands. (2020c). Mannfjöldi eftir kyni og sveitarfélögum 1998-2019. Sótt í febrúar 2020 af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/lbuar/lbuar_mannfjoldi_2_byggdir_sveitarfelog/MAN02001.px/table/tableViewLayout1/?rxid=f00401f2-c476-4d2b-b633-e56c067c569d

Hagstofa Íslands. (2020d). Mannfjöldi eftir kyni og sveitarfélögum 2003-2019. Sótt í febrúar 2020 af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/lbuar/lbuar_mannfjoldi_2_byggdir_sveitarfelog/MAN02001.px/table/tableViewLayout1/?rxid=87ea0a20-6040-4195-bf1d-35f4a34c3e49

Hagstofa Íslands. (2020e). Mannfjöldi eftir kyni og sveitarfélögum 2003-2019. Sótt í febrúar 2020 af

https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Ibuar/Ibuar_mannfjoldi_2_byggdir_sveitarfelog/MANO2001.px/table/tableViewLayout1/?rxid=e6604752-b2f9-4c97-b4a8-f7f7bbf2fb86

Hagstofa Íslands. (2020f). Mannfjöldi eftir kyni og sveitarfélögum 2003-2019. Sótt í febrúar 2020 af

https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Ibuar/Ibuar_mannfjoldi_2_byggdir_sveitarfelog/MANO2005.px/table/tableViewLayout1/?rxid=37cfb356-2367-42df-838f-c760cb1c6896

Hagstofa Íslands. (2020g). Nemendur eftir skólastigi, tegund náms, almennu sviði og kyni 1997-2018. Sótt í febrúar 2020 af

https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_skolamal_4_haskolastig_0_hsNemendur/SKO04103.px/table/tableViewLayout1/?rxid=e2fb4aa1-c89a-4f87-9051-ecf53e60a51c

Háskólafélag Suðurlands. (e.d.). Um okkur. Sótt í febrúar 2019 af <https://hfsu.is/um-okkur/>

Heng, L. H., Othman, N. F. M., Rasli, A. M., & Iqbal, M. J. (2012). Foruth pillar in the transformation of production economy to knowledge economy. *Procedia – Social and Behavioural Science* 40, 530-536.

Hills, G. J., & Lingard, R. (2003). *UHI – the making of a university*. Edinburgh Dunedin Academic Press.

Hogan, A., Carson, D., Cleary, J., Donnelly, D., Houghton, K., Philips, R., & Tanton, R (eds). (2014). *Community adaptability tool. Securing the wealth and wellbeing of rural communities*. A report done for the Australian Government as a part of RIRDC project no. PRJ-008426.

Karlsdóttir, A., og Ingólfssdóttir, A. (2011). Gendered outcomes of socio-economic restructuring: A tale from a rural village in Iceland. *NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 19(3), 163-180

Kolehmainen, J., Irvine, J., Stewart, L., Karasconyi, Z., Szabó, T., Alarinta, J., & Nordberg, A. (2016). Quadruple helix innovation and the knowledge-based development: lessons from remote, rural and less-favoured regions. *Journal of the Knowledge Economy* 7, 23-42.

Kristín Guðmundsdóttir og Sigrún Júlíusdóttir. (2006). Rýnihópar og rannsóknir í félagsráðgjöf. *Tímarit félagsráðgjafa* 1, 75-82.

Leibert, T. (2016). She leaves, he stays? Sex-selective migration in rural East Germany. *Journal of Rural Studies* 43, 267-279.

Lindqvist, M., Olsen, L. S., & Baltzopoulos, A. (2012). Strategies for interaction and the role of higher education institutions in regional development in the Nordic countries. Skýrsla frá Nordregio. Sótt í janúar 2018 af http://www.nordregio.se/Global/Publications/Publications%202012/NR2012_02.pdf

Manning, J. (2017). In vivo coding. Í Matthes, J. (ed.), *The international encyclopedia of communication research methods*. New York, NY, Wiley-Blackwell.
DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118901731.iecrm027>

Menntamálaráðuneytið. (2003). *Skýrsla vinnuhóps menntamálaráðherra um háskólanámssetur á Austurlandi*. Sótt í febrúar 2019 af <https://www.stjornarradid.is/media/menntamalaraduneyti-media/media/ritogskyrslur/austurland.pdf>

Menntamálaráðuneytið. (2004). *Skýrsla vinnuhóps um háskólasetur á Vestfjörðum*. Sótt í febrúar 2019 af <https://www.stjornarradid.is/media/menntamalaraduneyti-media/media/ritogskyrslur/vestf.pdf>

Mennta- og menningarmálaráðuneytið. (2010). *Áfangaskýrsla um þekkingarsetur á Íslandi*. Sótt í janúar 2019 af <http://brunnur.stjr.is/mrn/utgafuskra/utgafa.nsf/SearchResult.xsp?documentId=A2D12EAAB1B61A6500257781004BFAE0&action=openDocument&SessionID=CUWK7R59EV>

NIKK Norden og Nordic Council of Ministers. (2018). Rural realities in the Nordic countries. Myndskeið af Youtube sótt í febrúar 2019 af <https://www.youtube.com/watch?v=8RJoQ0CyVWM&feature=youtu.be>

Norðurlandaráð og Norræna ráðherranefndin. (2018). „Kúl að vera kona í jaðarbyggð“. *Fréttir*. Sótt í febrúar 2019 af <https://www.norden.org/is/news/kul-ad-vera-kona-i-jadarbyggd>

Nyumba, T. O., Wilson, K., Derrick, Ch. og Mukherjee, N. (2017). The use of focus group discussion methodology: Insight from two decades of application in conservation. *Methods in Ecology and Evolution* 9, 20-32. Doi: 10.1111/2041-210X.12860.

Nýheimar Þekkingarsetur. (2018). Fréttir - Starfið í Nýheimum. Sótt í febrúar 2019 af <https://nyheimar.is/starfid-i-nyheimum/>

Nýheimar Þekkingarsetur. (e.d.). Starfsemi í Nýheimum. Sótt í febrúar 2019 af <https://nyheimar.is/starfsemi-i-nyheimum/>

Nielsen, H. (2010). Universities in Regional Systems of Innovation: Has the rural research centre in Höfn enhanced the interaction between the university and local actors? MA ritgerð frá CIRCLE og Háskólans í Lundi. Sótt í janúar 2018 af http://esst.eu/wp-content/uploads/Nielsen_H_Thesis1.pdf

Nordberg, K. (2015). Enabling regional growth in peripheral non-university regions- the impact of a quadruple helix intermediate organisation. *Journal of the Knowledge Economy* 6, 334-356.

Pini, B., Moletsane, R., og Mills, M. (2014). Education and the global rural: feminist perspective. *Gender and Education*, 26(5), 453-464.

Sim J., og Waterfield, J. (2019). Focus group methodology: some ethical challenges. *Quality and Quantity* 53, 3003-3022. Doi: 10.1007/s11135-019-00914-5.

Sveinn Aðalsteinsson. (2008). Háskólafélag Suðurlands. Þekking skapar sóknarfæri. Skýrsla um myndun mennta- og rannsóknaklasa á Suðurlandi. Sótt í febrúar 2019 af https://hfsu.is/wp-content/uploads/2017/11/HfSu_addragandi.pdf

Välimaa, J., & Hoffmann, D. (2008). Knowledge society discourse and higher education. *Higher Education* 56(3), 265-285.

Þekkingarnet Þingeyinga. (e.d1.). Starfsemi. Sótt í febrúar 2019 af <http://www.hac.is/um-stofnunina/saga/>

Þekkingarnet Þingeyinga. (e.d2). Starfssvæði. Sótt í febrúar 2019 af <http://www.hac.is/starfssvaedi/>

Þóroddur Bjarnason, Ingi Rúnar Eðvarðsson, Ingólfur Arnarson, Skúli Skúlason og Kolbrún Ósk Baldursdóttir. (2016). Svæðisbundin áhrif íslenskra háskóla. *Tímarit um uppeldi og menntun* 25(2), 265-287.

